ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ
ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

ПУЛАТОВА НОДИРАХОН СОБИРЖОНОВНА

ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА СУД ҲУЖЖАТЛАРИНИНГ РОЛИНИ КУЧАЙТИРИШ

12.00.01 – Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи.
Ҳуқуқий таълимотлар тарихи

юридик фанлар доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ

Тошкент – 2022

УДК: 342.7(043.5)(575.1)

Юридик фанлар доктори (DSc) диссертацияси автореферати мундарижаси

Оглавление автореферата диссертации доктора наук (DSc)

Contents of the Doctoral (DSc) dissertation abstract

Пулатова Нодирахон Собиржоновна
Инсон ҳуқуқларини таъминлашда суд ҳужжатларининг ролини кучайтириш…….....3

Pulatova Nodirakhon Sobirjanovna
Strengthening the role of judicial documents in ensuring human rights.....34

Пулатова Нодирахон Собиржоновна
Усиление роли судебных документов в обеспечении прав человека…….....61

Эълон қилинган илмий ишлар рўйхати
Список опубликованных научных работ
List of published scientific works……...…….…….....….....66

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ЮРИДИК УНИВЕРСИТЕТИ

ПУЛАТОВА НОДИРАХОН СОБИРЖОНОВНА

ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА СУД ҲУЖЖАТЛАРИНИНГ РОЛИНИ КУЧАЙТИРИШ

12.00.01 – Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи.
Ҳуқуқий таълимотлар тарихи

юридик фанлар доктори (DSc) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ

Тошкент – 2022

Фан доктори (Doctor of Science) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида B2020.4.Dsc/Yu149рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация Тошкент давлат юридик университетида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме)) Илмий кенгашнинг веб-саҳифасида (www.tsul.uz) ва «ZiyoNET» Ахборот таълим порталида (www.ziyonet.uz) жойлаштирилган.

Илмий маслаҳатчи:	**Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна,** юридик фанлар доктори, профессор
Расмий оппонентлар:	**Рахимов Фахри Хайдарович** юридик фанлар доктори, профессор
	Хамраев Анвар Ахмадалиевич юридик фанлар доктори, профессор
	Мухитдинова Фарруха Фахриддинова юридик фанлар доктори
Етакчи ташкилот:	**Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети**

Диссертация ҳимояси Тошкент давлат юридик университети ҳузуридаги Илмий даражалар берувчи DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 рақамли илмий кенгашнинг 2022 йил 23 сентябрь соат 14:00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100047, Тошкент шаҳар, Сайилгоҳ кўчаси, 35-уй. Тел.: (99871) 233-66-36; факс: (99871) 233-37-48, e-mail: info@tsul.uz).

Диссертация билан Тошкент давлат юридик университети Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (1051-рақам билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент ш., А.Темур кўчаси, 35-уй. Тел.: (99871) 233-66-36).

Диссертация автореферати 2022 йил «8» сентябрь куни тарқатилди.

(2022 йил «8» сентябрдаги 5-рақамли реестр баённомаси).

Р.Р.Хакимов
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш раиси, юридик фанлар доктори, профессор

Б.А.Нариманов
Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш котиби, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент

И.Р.Беков
Илмий даражалар берувчи илмий кенгаш ҳузуридаги Илмий семинар раиси, юридик фанлар доктори, профессор

КИРИШ (юридик фанлар доктори (DSc) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунёда давлатларнинг демократик ривожланиш даражаси инсон ҳуқуқларининг қанчалик таъминланганлиги ва одил судловнинг самарадорлигини ошириш кўрсаткичи билан бевосита боғлиқ жараён сифатида баҳоланади. Давлат ҳокимиятининг мустақил бир тармоғи сифатида суд ҳокимиятининг асосий вазифаси суд ҳужжатлари воситасида инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳисобланади. Зотан, дунёда қарийб 1,5 миллиард инсон ўзининг бузилган ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш имкониятига эга эмас[1]. Хусусан, дунёни ўзгартиришга йўналтирилган Барқарор Ривожланиш Мақсадларининг 16-мақсади “Қонун устуворлигига кўмаклашиш ҳамда барча учун одил судловдан фойдаланиш бўйича тенг имкониятларни таъминлашга қаратилган”[2] бўлиб, ушбу мақсадга эришишда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмида фундаментал аҳамиятга эга бўлган суд ҳужжатларининг ролини кучайтириш долзарб аҳамиятга эга.

Жаҳонда суд ҳимояси институтини такомиллаштириш, суд қарорларининг қонунийлиги, асослилиги ва адолатлилигини таъминлаш, бузилган ҳуқуқ ва эркинликларни суд ҳужжатлари воситасида тиклаш масалалари, суд қарорларида йўл қўйилган хатоларни бартараф этишга қаратилган илмий тадқиқот йўналишларини тадқиқ қилишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Жумладан, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали таъминлаш муаммолари ҳам амалий, ҳам назарий жиҳатдан долзарб аҳамиятга эга бўлиб, инсон ҳуқуқларини суд ҳужжатлари воситасида ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий ва самарали ташкилий механизмларини ишлаб чиқиш ва юридик шаклларини такомиллаштириш муҳим тадқиқот йўналиши сифатида ўрганилмоқда.

Республикамизда инсон ҳуқуқларини таъминлаш механизмида суд ҳимояси борасида қатор тизимли чора-тадбирлар амалга оширилиб, бу йўналишда янги сифат босқичига ўтилди. Жумладан, суд ҳужжатининг бузилган ҳуқуқларни тиклаш воситаси сифатидаги аҳамиятини сўнгги йилларда судлар томонидан оқланганлар сони 2018 йил 867 нафар, 2019 йилда 859 нафарни, 2020 йилга келиб 781 нафарни, 2021 йил 9 ойлигида 781 нафарни ташкил этганида[3] ҳам кўришимиз мумкин. “Фуқаро ва тадбиркорлик субъектларининг одил судловга эришиш даражасини ошириш, суд фаолиятида фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини таъминлаш, электрон тартибда суд ва ижро ишини юритишнинг замонавий шакл ва усулларини такомиллаштириш”[4] устувор вазифа сифатида белгиланиб, мазкур вазифалар ушбу соҳадаги

---

[1]World Justice Project. Measuring the Justice Gap. URL: https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/access-justice/measuring-justice-gap. кириш режими очиқ.

[2] https://uzbekistan.un.org/

[3]www.strategy.uz

[4]Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ–60-сон «2022–2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони. // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон

қонунчиликни халқаро стандартлар асосида такомиллаштиришни долзарб этиб қўймоқда.

Диссертация тадқиқоти муайян даражада Ўзбекистон Республикасининг "Судлар тўғрисида"ги Қонуни (2021), Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ–4850-сон (2016), Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Судлар фаолиятини янада такомиллаштириш ва одил судлов самарадорлигини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПФ–6034-сон (2020) ва Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги "2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги ПФ–60-сонли (2022), "Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Судьяларнинг чинакам мустақиллигини таъминлаш ҳамда суд тизимида коррупциянинг олдини олиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПФ–6127-сон фармонлари (2020) ҳамда "Суд ҳокимияти фаолиятини рақамлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ–4818-сон қарори (2020) ва соҳага оид бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларининг ижросига хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига боғлиқлиги. Мазкур тадқиқот республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. "Ахборотлашган жамият ва демократик давлатни ижтимоий, ҳуқуқий, иқтисодий, маданий, маънавий-маърифий ривожлантиришда инновацион ғоялар тизимини шакллантириш ва уларни амалга ошириш йўллари" устувор йўналишига мос келади.

Диссертация мавзуси бўйича хорижий илмий тадқиқотлар шарҳи[1]**.** Дунёнинг етакчи илмий марказларида шахс ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилишнинг турли жиҳатлари, шунингдек, суд ҳужжатларининг бу борадаги ўрни ва аҳамиятини тушунишга қаратилган тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Тадқиқот мавзуси бўйича San Francisco, California университетлари ва илмий марказларида, Texac University of Maryland School of Law, University of Yale, The Bingham Centre for the Rule of Law, Cornell Law School (АҚШ), University of Essex, University College London (Буюк Британия), University of Bonn, University of Getting (Германия), М.В. Ломоносов номидаги Москва давлат университетида (Россия Федерацияси), Тошкент давлат юридик университетида (Ўзбекистон) муайян тадқиқотлар амалга оширилмоқда.

Бундай изланишлар натижасида қатор илмий хулосалар шакллантирилиб, тегишли натижаларга эришилган. Уларнинг мазмун-моҳиятида қуйидагилар таҳлил қилинган: инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмида одил судлов институтининг ўрни очиб берилган, суднинг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишдаги ваколатлари тадқиқ этилган (University of Maryland School of Law, АҚШ); суд ҳужжатларининг инсон ҳуқуқ ва

[1]Қаранг: www.umd.edu, www.yale.edu, www.essex.ac.uk, www.uni-bonn.de, www.binghamcentre.biicl.org, www.ucl.ac.uk, www.law.cornell.edu, www.msu.ru/en, www.tsul.uz ва бошқ.

эркинликларини ҳимоя қилиш ҳолатига таъсири ҳамда инсон ҳуқуқларининг ҳимоя қилиниш даражасида суд талқинининг аҳамияти аниқланган (University of Essex, Буюк Британия); инсон ҳуқуқларини тиклаш жараёни устидан суд назоратининг роли очиб берилган (University of Bonn, Германия); суд муҳокамасида шикоятларни кўриб чиқишда суд ихтиёрининг чегаралари ва нормалари асослаб берилган (The Bingham Centre for the Rule of Law, АҚШ); одил судлов ва суд назоратини амалга ошириш бўйича белгиланган юрисдикция стандартлари белгиланган (University College London, Буюк Британия); шахс ҳуқуқларини кафолатлаш тизимида суд фаолиятининг роли очиб берилган (Cornell Law School, АҚШ); суд процессида суд ҳужжатлари устидан шикоят қилиш тартиби очиб берилган (Ломоносов номидаги Москва давлат университети, Россия Федерацияси); одил судлов механизмини янада такомиллаштириш зарурлиги асослаб берилган (Тошкент давлат юридик университети, Ўзбекистон).

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, бугунги кунда дунёда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш муаммоларини ўрганишнинг қуйидаги устувор йўналишлари бўйича жиддий тадқиқотлар олиб борилмоқда: инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва таъминлашда суднинг ролини ошириш, суд ҳужжатларини янада такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш, суд процесси иштирокчиларининг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмини такомиллаштириш, шунингдек, суд муҳокамаси давомида бузилган ҳуқуқларни тиклашнинг самарали усулларини аниқлаш кабилар.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Тадқиқот мавзуси билан яқин айрим назарий ва амалий муаммолар мамлакатимиз ҳуқуқшунос олимлари А.Р.Оқилов, З.М.Исломов, Ф.М.Мухитдинова, Х.Т.Одилқориев, М.Ражабова, А.Х.Саидов, Ф.Х.Раҳимов, Ф.Х.Отахонов, О.Т.Ҳусанов, А.А.Хамраев Р.Р.Ҳакимов, И.Т.Тультеев, Г.З.Тўлаганова, У.А.Тўхташева ва бошқалар инсон ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш институтининг умумий ва алоҳида жиҳатлари бўйича қатор тадқиқотлар ўтказганлар. Ушбу ишларда инсон ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилишнинг моҳияти ва механизми очиб берилган, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмида суд фаолиятининг хусусиятлари аниқланган.

Тадқиқот мавзуси доирасида МДҲ давлатлари ҳуқуқшунос олимлари В.Д.Зоркин, Ю.В.Самович, М.В.Пресняков, В.П.Божиев, А.В.Корнев, В.В.Лазарев, В.В.Лапаева, Т.Г.Морщакова, Т.Я.Хабриева, С.К.Загайновалар томонидан инсон ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш, шунингдек, одил судловни амалга оширишнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмида суд ҳужжатларининг тутган ўрнини ўрганиш билан боғлиқ муаммолар тадқиқ этилган. Ғарб мамлакатларида бу муаммо M.S.Ahlawat, K.Kelemen, M.P.O'higgins, L.Fridmen, C.Kessedjian, L.B.Orfield, A.Murado, S.Chiarloni, Martin Böse каби олимлар томонидан тадқиқ этилган.

Бундан ташқари, мавзуга бевосита бўлмаса-да, билвосита яқин жиҳатларини назариётчи олимлар, жумладан, А.А.Хамраев "Судьялар

касбий-малакавий ҳуқуқий онги: шаклланиши ва ривожини таъминлашнинг назарий-методологик жиҳатлари”(2006), Ф.Ф.Мухитдинова “Ўзбекистон Республикасида суд ҳокимиятининг қарор топиши ва ривожланиши”(2012), М.М.Абдуллаева “Ўзбекистон Республикасида конституциявий судлов институтининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш”(2021) каби илмий тадқиқотлар олиб борилган. Шунингдек, судгача бўлган иш юритувида суд назорати муаммолари бўйича ҳам бир қанча диссертациялар ҳимоя қилинган бўлиб, улар сирасига З.Ф.Иногомжонованинг “Суд назорати ва уни жиноят процессида амалга ошириш муаммолари” (2007), А.Таджибаеванинг “Жиноят процессида суд ҳужжатларининг қонунийлиги ва асослилигини таъминлаш” (2010), У.А. Тўхташеванинг “Суд хатоларини бартараф этишнинг жиноят-процессуал усуллари” (2020) мавзусидаги диссертация тадқиқотлари амалга оширилган[1].

Шу билан бирга ушбу тадқиқотлар таҳлили шуни кўрсатдики, улар асосан одил судлов муаммоларининг умумий жиҳатлари, жумладан, инсон ҳуқуқларини суд томонидан ҳимоя қилишнинг индивидуал масалалари тадқиқ этилган, шу тариқа суд ҳужжатларининг инсон ҳуқуқларини таъминлаш борасидаги роли ва аҳамияти масаласи яхлит концептуал тадқиқот объекти бўлмаганлигини кўришимиз мумкин.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилган олий таълим муассасасининг илмий тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Тадқиқот иши Тошкент давлат юридик университети илмий-тадқиқот ишлари режасининг «Демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш шароитида давлат бошқарувини янада эркинлаштиришнинг асосий йўналишлари» мавзусидаги фундаментал лойиҳаси (2017 – 2021 й.й.) доирасида бажарилган.

Тадқиқотнинг мақсади инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда суд ҳужжатларининг ролини очиб бериш, суд томонидан ҳимоя қилиш механизмини ҳамда суд қарорларининг самарадорлигини ошириш юзасидан таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

“суд ҳокимияти”, “суд ҳимояси”, “суд функциялари”, “суд ҳужжатлари”, “суднинг ҳал қилув қарори”, “суд хатоси” тушунчаларига оид назарий ёндашувлар тизимли таҳлил этиш асосида ушбу категорияларга муаллифлик таърифини ишлаб чиқиш;

хорижий мамлакатларда инсон ҳуқуқларини суд ҳужжатлари воситасида ҳимоя қилиш механизмини қиёсий-ҳуқуқий таҳлил этиш асосида ижобий тажрибани миллий қонунчиликка татбиқ этиш юзасидан таклифларни асослаш;

инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва таъминлашга қаратилган суд ҳужжатларининг функционал моҳиятининг назарий жиҳатларини таҳлил қилиш;

[1]Мазкур олимлар асарларининг тўлиқ рўйхати фойдаланилган адабиётлар рўйхатида келтирилган.

инсон ҳуқуқларини таъминлашга қаратилган электрон одил судлов ҳужжатларига қўйиладиган талабларни замонавий ёндашувлар асосида таҳлил қилиш;

суд ҳужжатларининг қонунийлиги, асослилиги ва адолатлилигини текшириш механизмларини такомиллаштиришга доир таклиф ва тавсияларни асослаб бериш;

инсон ҳуқуқларини таъминлашда суд ҳужжатларидаги хатоларни бартараф этишнинг назарий-ҳуқуқий жиҳатларини тадқиқ этиш;

инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда суд ҳужжатларининг ролини кучайтириш ва ижро самарадорлигини таъминлашга қаратилган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг объекти инсон ҳуқуқларини суд ҳужжатлари воситасида ҳимоя қилиш соҳаси билан боғлиқ ижтимоий-ҳуқуқий муносабатлар тизими ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предмети Ўзбекистон Республикасида инсон ҳуқуқларини суд ҳужжатлари воситасида ҳимоя қилиш соҳаси билан боғлиқ қонун ҳужжатлари, уларни қўллаш амалиёти ҳамда юридик фанда мавжуд ғоялар, концептуал ёндашувлар, таълимотлар ва илмий-назарий қарашлардан иборат.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқот жараёнида илмий билишнинг тарихий, тизимли, қиёсий-ҳуқуқий, контент-таҳлил, мантиқий-ҳуқуқий, статистик маълумотларни таҳлил қилиш каби усулларидан фойдаланилган. Тадқиқотнинг эмпирик асосини диссертант ўтказган социологик сўров натижалари ташкил этган. Улардан фойдаланиш диссертация тадқиқоти натижаларининг илмий хусусияти, ишончлилиги ва асослилигини таъминлаш имконини берди.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагилардан иборат:

судларда ишларни юритиш тартибини такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Иқтисодий процессуал кодексига суд ҳужжатлари ахборот тизимидан фойдаланилган ҳолда электрон ҳужжат шаклида шакллантирилиши мумкинлиги тўғрисида қўшимча киритиш зарурлиги асослантирилган;

суд жараёни иштирокчиларининг ҳуқуқларини таъминлаш мақсадида даъво аризасининг ва унга илова қилинган ҳужжатларнинг нусхаларини жавобгарга ва учинчи шахсларга ахборот тизими орқали электрон шаклда юбориш мумкинлиги асосланган;

инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида судья одил судловни амалга ошириш учун зарур бўлган шахсий маълумотларни ўз ичига олган маълумотларни давлат органларининг, шунингдек бошқа ташкилотларнинг ахборот тизимларидан фуқароларнинг ёзма розилигисиз бепул олиш ҳуқуқига эга эканлиги асослаб берилган;

судьянинг судьялар ҳамжамияти органларини шакллантиришда ва улар фаолиятида иштирок этиш ҳуқуқига эга бўлиши зарурлиги асосланган;

норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинмаган ижтимоий ҳуқуқий муносабатлар суд ҳужжатлари воситасида тартибга солиниши мумкинлиги асосланган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагилардан иборат:

“Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги Қонунга тегишли ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш бўйича таклифлар асосланган;

“Ўзбекистон Республикасининг судлар фаолиятига оид ахборотдан фойдаланиш тартиби тўғрисида” қонун қабул қилиш зарурати асосланган;

“Судлар тўғрисида”ги Қонунга “суд ҳужжати” деган ягона умумий атамани ва унинг таърифини киритиш юзасидан таклифлар асослаб берилган;

тадқиқот натижасида суд жараёни иштирокчиларининг манфаатларини ва процессуал ҳуқуқларини ҳимоя қилишни инобатга олган ҳолда Жиноят-процессуал кодексига тегишли ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш бўйича таклифлар асосланган;

суд ҳужжатлари воситасида инсон ҳуқуқлари ҳимоясини таъминлаш самарадорлигини ошириш мақсадида хусусий ижро институтини жорий этиш таклифи ишлаб чиқилган;

Ўзбекистон Республикаси ИПКнинг ва МСИЮтКнинг “Ҳал қилув қарорини қабул қилиш” деб номланган тегишли моддаларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш бўйича таклифлар асосланган;

Ўзбекистонда “Судьялар дахлсизлигини таъминлаш ва коррупцияни олдини олиш бўйича суд инспекцияси” томонидан суд ҳужжати сифатининг мезонини ўз ичига олган талабларни Қўлланма шаклида ишлаб чиқиб, судьянинг касбий фаолиятини баҳолашда фойдаланиш таклифи асосланган.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги ишда қўлланилган усуллар, унинг доирасида фойдаланилган назарий-илмий хулосалар халқаро илмий базалар (https://www.scholar.google.com, https://www.jstor.org, https://www.sciencedirect.com, https://www.proquest.com, https://heinonline.org) ҳамда бошқа расмий манбалардан олинган ишончли маълумотлар асосида шакллантирилган. Тадқиқот олиб бориш жараёнида билдирилган айрим таклифлар амалиётга жорий этилган ва бу тегишли ваколатли органлар томонидан тасдиқланган. Тадқиқот натижалари етакчи миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Тадқиқот натижаларининг илмий аҳамияти унда ифодаланган илмий-назарий хулосалар, амалий таклиф ва тавсиялар юридик фанни, жумладан “Давлат ва ҳуқуқ назарияси”, “Инсон ҳуқуқлари назарияси”, “Юридик техника” шунингдек, қатор тармоқ фанларини янада бойитишга хизмат қилишида кўринади. Илмий тадқиқотнинг назарий жиҳатлари инсон ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш ва бунда суд ҳужжатларининг қўлланишини такомиллаштириш бўйича янги илмий тадқиқотлар учун асос бўлиб хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти унда ишлаб чиқилган амалий тавсия ва таклифлардан амалдаги қонунчилик ва суд амалиётини такомиллаштиришда, норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар лойиҳаларини тайёрлашда, давлат ва ҳуқуқ назарияси, конституциявий ҳуқуқ, инсон ҳуқуқлари каби фанлардан маъруза ва амалий машғулотлар ўтказишда, шунингдек, ўқув-методик қўлланмалар ишлаб чиқишда фойдаланиш мумкин.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Инсон ҳуқуқларининг судда ҳимоя қилинишига оид қонунчиликни ҳамда тегишли суд ҳужжатларини такомиллаштириш масалалари бўйича ўтказилган тадқиқот натижалари асосида:

судларда ишларни юритиш тартибини такомиллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг Иқтисодий процессуал кодексига “суд ҳужжатларини ахборот тизимидан фойдаланиб, электрон ҳужжат кўринишида шакллантирилиши мумкин” деган қўшимча киритиш зарурлиги тўғрисидаги таклиф Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 10 мартдаги “Суд ишларини юритиш тартиби такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ–607-сон Қонунининг 4-моддаси биринчи қисмида ўз ифодасини топди. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси Коррупцияга қарши курашиш ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитасининг 2020 йил 15 декабрдаги маълумотномаси, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг Суд-ҳуқуқ масалалари ва коррупцияга қарши курашиш қўмитасининг 2021 йил 30 ноябрдаги 40-сон маълумотномаси). Мазкур таклифнинг татбиқ этилиши суд ҳужжатларини қабул қилиш тартибини соддалаштириб ва суд жараёни иштирокчиларининг суд ҳужжатларидан фойдаланиш ҳуқуқини амалга оширишида ёрдам бериб, фуқароларнинг ҳуқуқлари ҳимоя қилинишига имкон берган;

суд ишини юритиш жараёнида унинг иштирокчиларининг ҳуқуқларини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 10 мартдаги “Суд ишларини юритиш тартиби такомиллаштирилиши муносабати билан Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги ЎРҚ–607-сон Қонунининг 4-моддаси учинчи қисмида “даъво аризасининг ва унга илова қилинган ҳужжатларнинг нусхаларини жавобгарга ва учинчи шахсларга ахборот тизими орқали электрон шаклда юбориш мумкинлигини қонун ҳужжатларида мустаҳкамлаш тўғрисидаги таклиф амалга оширилди. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг Коррупцияга қарши курашиш ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитаси 2021 йил 19 ноябрдаги 36-сон маълумотномаси). Мазкур таклифнинг жорий этилиши фуқароларнинг одил судловдан фойдаланиш ҳуқуқлари мустаҳкамланишига ва суд процесси иштирокчиларининг ҳуқуқлари ҳимоя қилинишини кучайтиришга хизмат қилади;

инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадида судья одил судловни амалга ошириш учун зарур бўлган шахсий маълумотларни ўз ичига олган

маълумотларни давлат органларининг, шунингдек бошқа ташкилотларнинг ахборот тизимларидан фуқароларнинг ёзма розилигисиз бепул олиш ҳуқуқига эга эканлиги тўғрисидаги қоидани белгилаш тўғрисидаги таклиф Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 28 июлдаги “Судлар тўғрисида”ги ЎРҚ–515-сон Қонунининг 61-моддаси биринчи қисми тўртинчи хатбошисида ўз ифодасини топди. (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Суд-ҳуқуқ масалалари ва коррупцияга қарши курашиш қўмитасининг 2021 йил 19 ноябрдаги 36-сон маълумотномаси). Мазкур таклифнинг жорий этилиши судьянинг суд ишини юритиш жараёнида инсон ҳуқуқларини тўлиқ таъминлаш бўйича ваколатлари кенгайишига хизмат қилади;

судьянинг судьялар ҳамжамияти органларини шакллантиришда ва улар фаолиятида иштирок этиш ҳуқуқига эга бўлиши кераклиги ҳақидаги таклиф Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 28 июлдаги “Судлар тўғрисида”ги ЎРҚ–515-сон Қонунининг 61-моддаси биринчи қисми бешинчи хатбошисида ўз ифодасини топган (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенати Суд-ҳуқуқ масалалари ва коррупцияга қарши курашиш қўмитасининг 2021 йил 19 ноябрдаги 36-сон маълумотномаси). Қонун ҳужжатларига мазкур норманинг киритилиши судьялар тузилмалари орқали инсон ҳуқуқларини таъминлаш жараёнида судьянинг имкониятларидан кенгроқ фойдаланилишига хизмат қилади;

норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинмаган ижтимоий ҳуқуқий муносабатлар суд ҳужжатлари воситасида тартибга солиниши мумкинлиги ҳақидаги назарий хулосалар ва тадқиқотнинг бошқа назарий натижалари юридик фанлар бўйича етакчи таълим муассасаси бўлган Тошкент давлат юридик университетининг ўқув жараёнига жорий этилиб, “Ҳуқуқни қўллаш ҳужжатлари” ва “Юридик техника” фанларидан маърузалар ўқиш ва бошқа машғулотларни ўтказишда қўлланилмоқда (ТДЮУнинг 2020 йил 15 декабрдаги далолатнома-гувоҳномаси).

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 5 та илмий-амалий анжуманда (конференция, семинар ва давра суҳбатларида) тақдим этилган ва муҳокама қилинган бўлиб, улардан учтаси халқаро даражада, иккитаси эса республика даражасидадир.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилиниши. Диссертация мавзуси бўйича 29 та илмий иш, жумладан учта монография (биттаси ҳаммуаллифликда) ва 26 та илмий мақола чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация кириш, тўрт боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат бўлиб, ҳажми 260 саҳифани ташкил этади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертациянинг **кириш** қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати асослантирилган, тадқиқотнинг мақсади ва вазифалари, объекти ва предмети ёритилган, шунингдек, диссертациянинг мавзуси бўйича хорижий илмий-тадқиқотлар шарҳи, республика фан ва

технологияларини ривожлантиришнинг устувор йўналишларига мослиги асослантирилган, муаммонинг ўрганилганлик даражаси, мавзунинг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари режаси билан алоқадорлиги, усуллари, илмий янгилиги ва амалий натижалари, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти очиб берилган. Шунингдек, тадқиқот натижаларининг амалиётга жорий қилиниши, апробацияси, нашр этилган ишлар ва диссертациянинг тузилиши ҳамда ҳажми ҳақида маълумотлар келтирилган.

Диссертациянинг **“Инсон ҳуқуқларини таъминлашда суд ҳимоясини тушунишнинг назарий-ҳуқуқий ва методологик муаммолари”** деб номланган биринчи бобида инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишда суд ҳимоясининг ҳуқуқий асослари ва механизми, Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларини таъминлашда суд ҳимоясининг ривожланиш босқичлари ва эволюцияси, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тизимида суд ҳимоясининг халқаро-ҳуқуқий асослари ва стандартлари устуворлиги масалалари таҳлил қилинган.

Муаллифнинг фикрича, суд ҳимояси – инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш тизимининг марказий институти, суд ҳужжатлари эса унинг энг самарали воситаси ҳисобланади. Ушбу бобда инсон ҳуқуқларини (жумладан одил судлов соҳасида) таъминлаш соҳасидаги миллий қонунчилик учун асос бўлиб хизмат қиладиган халқаро ҳуқуқий принциплар, нормалар ва стандартлар мажмуини ўз ичига оладиган инсон ҳуқуқларига оид халқаро ҳужжатларнинг мазмуни ва хусусиятлари батафсил кўриб чиқилган.

Диссертант инсон ҳуқуқлари назариясининг умумий концептуал жиҳатларини инсон ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш институтининг бугунги ривожланиши ҳамда ушбу институт фаолиятида суд ҳужжатларининг аҳамияти нуқтаи назаридан таҳлил қилган. Муаллиф амалга оширган таҳлиллари асосида “инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш” атамасини “инсон ҳуқуқларини муҳофаза қилиш” тушунчасининг ҳам мазмунини ўз ичига олган кенгроқ атама сифатида қўллаш асосли бўлади деб ҳисоблайди.

Юридик адабиётларда “судда ҳимояланиш ҳуқуқи” тушунчасига турли ёндашувлар борлигини ҳисобга олган ҳолда, ушбу категориянинг асосий белгилари ажратиб кўрсатилган. Муаллиф суд орқали ҳимояланиш ҳуқуқи табиатан икки жиҳатга эга деган хулосага келади. Биринчидан, у шахснинг суд ишларини юритиш тартибидан ўз бузилган ҳуқуқини тиклашда фойдаланиш имкониятини ифодалайдиган унинг субъектив ҳуқуқидир. Иккинчидан, у шахсга берилган ҳуқуқ ва эркинликларнинг кафолатидир.

Муаллиф асосий халқаро ҳужжатларни батафсил таҳлил қилиш асосида келган хулосага кўра, суд орқали ҳимоя қилиш, бошқа кўплаб механизмлардан фарқли ўлароқ, универсал бўлиб, бир қатор тегишли белгиларга эга. Биринчидан, суд орқали ҳимоя қилиш чекланмаган доирадаги шахсларга нисбатан қўлланилади. Иккинчидан, суд орқали

ҳимоя қилиш доираси Конституция ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган барча турдаги ҳуқуқ ва эркинликларга тааллуқлидир. Учинчидан, суд орқали ҳимоя қилиш инсон ҳуқуқларини ҳуқуқий ҳимоя қилишнинг бошқа турларига нисбатан юқори самарадорликка эга, чунки суд қарори бажарилиши мажбурий бўлган юридик кучга эга, унинг ижроси давлатнинг мажбурлов кучи билан таъминланади. Тўртинчидан, баъзи ҳолларда суд орқали ҳимоя қилиш инсоннинг бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини тиклашнинг ягона усули ҳисобланади. Бешинчидан, суд орқали ҳимоя қилиш қарорларнинг ишончлилиги, самарадорлиги ва адолатлилигини таъминлайдиган махсус процессуал тартибни назарда тутади.

Диссертантнинг фикрича, фуқаронинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларидан эркин фойдаланиш имкониятини мустаҳкамловчи ҳуқуқий нормаларнинг мавжудлиги улар амалда ўз-ўзидан ишлашини англатмайди. Шахснинг у ёки бу ҳуқуқини Конституцияда мустаҳкамлаб қўйишдан ташқари, ушбу ҳуқуқни ташкилий-ҳуқуқий механизм орқали моддийлаштириш ҳам муҳим. Қонун, агар унинг қоидалари ҳаётда ўз ифодасини топмаса, уни амалда қўллаш механизми ишламаса, “жонсиз” ҳолида қолаверади.

Муаллиф ҳуқуқ ва эркинликларни амалга ошириш механизми деганда ҳаракат динамикасида кўриб чиқиладиган уларни рўёбга чиқариш воситалари, шакл ва усуллари тизимини, шунингдек ушбу тизимнинг ишлашига таъсир кўрсатадиган шарт-шароит ва омиллар мажмуини тушунишни таклиф этади. Унинг фикрича, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш механизми ушбу ҳуқуқ ва эркинликларнинг одил судлов орқали муҳофаза қилиниши ва тикланишини таъминлайдиган институционал (судлар, адвокатура ва бошқа инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ташкилотлари, қонун ҳужжатлари ва бошқа) ҳамда функционал (суд жараёни, суд иш юритуви, суд орқали ҳимояланиш ва шикоят қилиш ҳуқуқи каби) элементлар, воситалар, шакл ва тартиблар тизимини ифодалайди. Бунда биринчи қисми статик тузилма бўлса, иккинчиси динамик, фаол қисмидир. Улар бирга ишласагина ҳуқуқ ва эркинликларнинг суд орқали тўлақонли ҳимояланишини таъминлайди.

Олимларнинг суд ҳимоясида бўлиш (суд орқали ҳимояланиш) конституциявий ҳуқуқининг моҳияти борасидаги турли ёндашувларини кўриб чиққан муаллиф уни табиий ҳуқуқларга эмас, балки позитив ҳуқуқларга киритиш лозимлигини қайд этади, чунки унинг амалга оширилиши давлатнинг жадал фаолиятини (масалан, субъектлар таркибини аниқлаш, кафолатларни ўрнатиш ва бошқаларни) тақозо этади. Бу мамлакат Конституцияси билан кафолатланган ва давлат томонидан таъминланган универсал имконият сифатида шахснинг бузилган ёки баҳсли ҳуқуқ ва эркинликларини тиклаш мақсадида судга мурожаат қилишини, шунингдек суд ҳимояси орқали уларнинг асоссиз ва ноқонуний чекланишининг олдини олишини ифодалайди.

Бу мутлақ ҳуқуқ бўлиб, ҳатто фавқулодда ҳолат шароитида ҳам чекланмайди. Суд ҳимоясида бўлишдек конституциявий ҳуқуқнинг ўзига хослиги шундаки, унинг объектини, бирор неъматдан фойдаланиш ёки уни муҳофаза қилишга қаратилган аксарият субъектив ҳуқуқлардан фарқли ўлароқ, бошқа мустақил субъектив ҳуқуқлар, эркинликлар ва қонуний манфаатлар ташкил этади.

Бир қатор олимларнинг (жумладан, Б. Исмоилов, А. Хамраев, Ф.Мухитдинова М. Абдуллаева ва бошқаларнинг) қарашларини ўрганиб чиққан диссертант Ўзбекистон Республикасининг Конституциясини ҳар кимнинг суд ҳимоясида бўлиш ҳуқуқини, эркинликлари ва қонуний манфаатларини бевосита мустаҳкамловчи норма билан тўлдириш тўғрисидаги таклифни қувватлади ва асослилигини исботлади. Бундай қўшимча конституциявий тузилмани мантиқан тўғри қуришга, яъни дастлаб суд ҳимоясида бўлиш ҳуқуқини мустаҳкамлаб, кейин Асосий қонунининг 44-моддасида кафолатлаш тўғри бўлади.

Муаллиф Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва “Судлар тўғрисида”ги Қонунида ифодаланган суд ҳимоясида бўлиш ҳуқуқининг принциплари ва кафолатларини ўзида мужассам этувчи нормаларни атрофлича таҳлил қилган. Диссертант “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги янги Қонунда мустаҳкамланган фуқаролар ва юридик шахсларнинг (қонуннинг аввалги таҳририда назарда тутилмаган) Конституциявий судга мурожаат қилиш ҳуқуқини ижобий баҳолаб, қуйидаги жиҳатни қайд этади. Мурожаатни кўриб чиқиш учун қабул қилиш шарти сифатида барча ҳуқуқий ҳимоя воситаларидан фойдаланилган бўлиши ҳақидаги норманинг киритилганлиги фуқаронинг Конституциявий суддан фойдаланишини анча қийинлаштириб, уни судма-суд юришга мажбур қилади.

Муаллифнинг фикрича, судда ҳимоя қилишнинг бошқа барча воситаларидан фойдаланиб бўлинган деб ҳисобланадиган ҳолатларнинг тўлиқ рўйхатини (масалан, иш бўйича юқори суд инстанцияси қарорининг кучга кирганлиги етарли бўладими) қонунда белгилаб қўйиш зарур. Бироқ, бу ерда ҳам инсон барча суд инстанцияларидан ўтиши учун узоқ (тахминан – 2 йилгача) вақт керак бўлишини назарда тутиш лозим. Таклиф сифатида қонунда вақт чегарасини киритиш таклиф этилади (масалан, судга шикоят билан дастлабки мурожаат қилинганидан кейин икки йил ўтгач). Иккинчи жиҳати шундаки, қонунда ишни судда кўриб чиқиш тугаган кундан бошлаб бир йиллик муддат билан чеклов ўрнатилган. Бу ерда, диссертантнинг фикрича, тескари манзара кузатилади – шикояти бўйича охирги инстанция судининг қарори чиқарилган шахс қарор чиқарилган кундан бошлаб бир йил ичида Конституциявий судга шикоят қилиши керак. Шу боис, турли ҳаётий шароитлар ва вазиятлар юзага келиши мумкинлигини ҳисобга олган ҳолда қонунда кўрсатилган муддатни икки йилгача узайтириш таклиф этилган.

Бундан ташқари, муаллифнинг фикрича, Конституциявий суднинг ваколатлари, жумладан инсон ҳуқуқларига оид қонунчилик соҳасидаги ваколатлари муаммоси охиригача ҳал бўлмай келмоқда. Қонунчилик ҳужжатларидаги инсон ҳуқуқлари ва эркинликларига оид бўшлиқларни конституциявий баҳолаш унинг ваколатига (5, 82, 85-моддаларга) киритилмаган. Шу муносабат билан Конституциявий суднинг бу борадаги ваколатларини кенгайтириш масаласини кўриб чиқиш таклиф этилган бўлиб, бу унинг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда иштирок этиш имкониятларини кенгайтиради.

Айрим олимларнинг (Ш.А.Ишанов, Ф.Ф.Мухиддинов, А.Раҳманов, Л.Р.Сюкияйнен) қарашларини, шунингдек, “Сунан” (Дора Қутний), “Ҳидоя” (Бурҳониддин Марғиноний) материалларини ҳисобга олган ҳолда суд ишларини одат ва шариат нормаларига мувофиқ юритиш тартибининг хусусиятлари, қозилар томонидан суд муҳокамаси иштирокчиларининг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш нуқтаи назаридан қабул қилинган ҳужжатларнинг (хусусан, муддаи ва муддаи алайҳининг) белгилари ва қонуний кучи кўриб чиқилган.

Амалга оширилган таҳлиллар асосида муаллиф бугун Ўзбекистонда суд тизимини такомиллаштириш ишлари янги босқичга кўтарилганини, амалга оширилаётган ислоҳотлар эса судлар фаолиятини инсонпарварлик ва адолат принциплари асосида ташкил қилишга ҳамда инсон ҳуқуқларини белгиланган тартибда қабул қилинаётган суд ҳужжатлари орқали самарали ҳимоя қилишга имкон яратаётганини таъкидлайди.

Диссертациянинг иккинчи боби **“Суд ҳужжатлари – ҳуқуқни қўллаш ҳужжатларининг муҳим тури”** деб номланиб, унда ҳуқуқни қўллаш ҳужжатлари тизимида суд ҳужжатларининг тутган ўрни, суд ҳужжатлари инсон ҳуқуқларини таъминлашнинг юридик воситаси сифатида, суд ҳужжатларининг қонунийлиги, асосланганлиги ва адолатлилиги – инсон ҳуқуқларини муҳофаза этиш кафолати билан боғлиқ масалалар батафсил қиёсий-ҳуқуқий таҳлил қилинган.

Муаллиф суд ҳимоясини махсус тартибга солинган жараён сифатида суд фаолиятининг мазмунини очиб берувчи “мақсад”, “восита” ва “натижа” категориялари доирасида кўриб чиқиш зарур деб ҳисоблайди. Масалага бундай ёндашилганида судда ҳимояланишдан кўзланган мақсад суд ишларини юритиш (судлов) жараёнида шахснинг қонунда белгиланган ҳуқуқ ва эркинликларини муҳофаза қилиш ва бузилганларини тиклаш бўлади. Судда ҳимояланиш воситаси – қўйилган мақсадга эришишда ёрдам берадиган ҳуқуқий қурол. Бу – ҳуқуқнинг табиатидан келиб чиқадиган ҳамда шахс ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш механизмининг ҳуқуқий воситасини ташкил этадиган чора-тадбирлар ва усуллардир. Судда ҳимояланишнинг натижаси – ҳуқуқ ва эркинликларнинг суд жараёни якунида юзага келган ҳақиқий ҳимояланганлик ҳолати, уларнинг юридик жиҳатдан эътироф этилиши ёки тикланишидир.

Диссертантнинг фикрига кўра, инсон ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш унинг (ҳимоянинг) судга мурожаат қилиш, ишларни кўриб чиқиш,

суд ҳужжатлари (шу жумладан охирги қарорни) чиқариш, суд хатоларини бартараф этиш, суд ҳужжатини бажариш ҳуқуқи каби таркибий қисмларнинг яхлитлигини тақозо этади. Шу билан бирга, унинг фикрича, суд ҳужжатлари инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг энг самарали воситаларидан бири ва уларни ҳимоя қилиш кафолатидир.

Суд ҳужжати, ўз моҳиятига кўра, суд органларининг давлат номидан одил судловни амалга ошириш ваколатларининг ҳужжатли ифодасидир. Ҳар қандай манфаатдор шахснинг ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун судга мурожаат қилишининг қонуний кафолатланган имконияти амалга ошириладиган суд ҳужжати инсон ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий воситаси, қуролидир. Ҳар қандай суднинг фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларининг бузилиши билан боғлиқ мурожаатларини қондириш тўғрисидаги ҳужжати суд жараёнининг квинтессенцияси (асосий моҳияти, мағизи)дир.

Одил судловнинг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш функциясини амалга ошириш воситаларидан бири сифатида суд ҳужжатлари мазмуни билан ҳам, ифодаланиш шакли билан ҳам ўзаро фарқ қилади. Бироқ уларнинг асосий хусусиятлари, сифатлари, функцияларидан бири – шахснинг, жумладан суд жараёни иштирокчиларининг ҳуқуқлари ҳимоя қилинишини, муҳофаза этилишини ва тикланишини таъминлаш жоиз. Шу жиҳатдан, муаллифнинг қайд этишича, суд ҳужжати қуйидаги асосий мезонларга жавоб бериши керак: а) суд ҳужжатининг қонунийлиги ва адолатлилиги; б) асослилик, объективлик ва холислик, яъни судьянинг кўриб чиқилаётган иш натижаларидан шахсан манфаатдор эмаслиги; с) самарадорлик, яъни инсон ҳуқуқларини самарали ҳимоя қилиш ёки самарали тиклаш.

Диссертацияда деярли ҳар қандай суд ҳужжати (ҳатто жиноят иши бўйича ҳукм ҳам) у ёки бу даражада ҳуқуқни ҳимоя қилиш хусусиятига эга, деган қоида асослантирилган. Масалан, санкциялар қўлланиши (судланувчи учун салбий оқибатлар келиб чиқиши) назарда тутилган ҳукм жабрланувчининг ҳуқуқларини ҳимоя қилишга қаратилган.

Суд ҳужжатининг бузилган ҳуқуқларни тиклаш воситаси сифатидаги аҳамияти ҳақида сўз юритган диссертант шуни таъкидлайдики, айрим ҳуқуқий масалаларни тегишли суд ҳужжатини чиқармасдан умуман ҳал қилиб бўлмайди. Масалан, жиноят процессида оқлов ҳукми деган ҳуқуқни ҳимоя қилиш воситаси катта аҳамиятга эга.

Ҳуқуқлар бузилганлиги ҳақидаги шикоятлар бўйича суд қарорлари қабул қилинган суд ҳужжатлари умумий ҳажмининг салмоқли қисмини ташкил этади. Шу боис, қонун чиқарувчи орган фуқароларни суд орқали ҳимоя қилиш учун зарур шарт-шароитларни яратиш масалаларида изчил эмаслигини ҳисобга олиб, диссертант кодекснинг тегишли нормаларини ўзгартириш орқали ушбу зиддиятни бартараф этишни таклиф қилади.

Диссертант суд ҳужжатининг ҳуқуқий табиати ва моҳиятини кўриб чиқишни якунлар экан, суд ҳужжати – судлар томонидан инсон ҳуқуқлари

ва эркинликларини амалга ошириш, ҳимоя қилиш ёки тиклашга қаратилган қарорлар қабул қилиш орқали инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилиш бўйича одил судловнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмини ҳосил қилувчи восита, қурол ва элементдир, деган хулосани асослантиради.

Ушбу боб доирасида инсон ҳуқуқларини суд томонидан ҳимоя қилишнинг суд ҳужжатларининг қонунийлиги, асослилиги ва адолатлилиги каби принциплари ва кафолатлари кўриб чиқилган. Муаллифнинг фикрича, айнан суд ҳужжатларида одил судлов натижалари, қарорлар ҳамда низо ёки шикоятни кўриб чиқишнинг оралиқ ва якуний хулосалари ўз ифодасини топади.

Суд фаолиятини баҳолашда нафақат судлар томонидан кўрилган ишларнинг умумий сони, балки ишларни кўриб чиқиш жараёнида қабул қилинган процессуал ҳужжатларнинг, йўл қўйилган процессуал ва мазмуний хатоларнинг ҳамда бекор қилинган ва ўзгартирилган суд қарорларининг сони ҳам унинг сифати ва самарадорлиги кўрсаткичи ҳисобланади. Бинобарин, қабул қилинаётган ҳужжатларнинг сифати ва асослилиги, уларнинг инсон ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилишни амалга оширишга қаратилган қонун талабларига мувофиқлиги даражаси сифатида тушуниладиган қонунийлик масаласи алоҳида аҳамият касб этади.

Диссертант олимларнинг (У.А.Тўхташева, Б.А.Мўминов, А.Таджибаева) суд ҳужжатларининг қонунийлиги, асослилиги ва адолатлилигини таъминлашга оид илмий ёндашувларини кўриб чиқиб, қарорларни текшириш институтининг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш функциясининг аҳамиятини қайд этади. Ушбу институт нафақат одил судловда қонунийлик принципини амалга оширишнинг кафолати, балки процессуал ҳаракатлар ва суд қарорлари устидан шикоят қилиш ҳуқуқини амалга оширишда одил судловни тиклашнинг ҳал қилувчи воситаси ҳамдир.

Суд ҳужжатларининг асослилиги, аввало, ишнинг фактик ҳолатлари тўғри аниқланганидан, суд хулосаларининг суд томонидан тўлиқ, ҳар томонлама кўриб чиқилган фактик материалларга мувофиқлигидан иборат. Суд ҳужжати нафақат қонуний ва асосли, балки адолатли ҳам бўлиши керак.

Олимларнинг (С.С.Алексеев, С.А.Галактионов, М.Е.Глазкова, А.Рундквист) “адолат” деган мураккаб, кўп жиҳатли категорияга турлича ёндашувларини кўриб чиққан диссертант шунчаки адолатли суд муҳокамаси эмас, балки суд муҳокамаси натижасининг – суд қарори, суд ҳужжатининг – адолатлилиги муҳимлигини таъкидлайди. Ушбу тезисдан судьянинг нафақат қонуний, балки энг адолатли қарор қабул қилиши зарурлиги келиб чиқади.

Диссертациянинг учинчи боби **“Суд ҳимояси механизмида суд ҳужжатларининг ўрни: хорижий тажриба ва замонавий ривожланиш тенденциялари”**га бағишланган бўлиб, унда тадқиқотчи томонидан хорижий давлатларнинг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда суд

ҳужжатларини қўллаш тажрибаси, ривожланган демократик давлатларда соматик ҳуқуқлар ва уларни таъминлашда суд ҳужжатларининг назарий таҳлили, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда электрон одил судлов ва суд ҳужжатлари қиёсий ҳуқуқий таҳлил қилинган.

Диссертант суд ҳужжатлари инсон ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилишнинг ўзаги ва таянчи эканлигини таъкидлаб, Ўзбекистон суд-ҳуқуқ тизими янгиланаётган шароитда суд-ҳуқуқ ҳужжатларини инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш воситаси сифатида қўллаш борасидаги энг илғор хорижий тажрибани ўрганишнинг муҳимлиги анча ошади, деган хулосага келган.

Муаллиф англо-саксон ҳуқуқий ва суд тизимларининг ўзига хос жиҳатларини таҳлил қилиб, бунда инсоннинг шахсий ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш ва тиклаш воситаси сифатида суд ҳужжатларининг аҳамияти катта, деган хулосага келади. Англия умумий ҳуқуқига оид суд ҳужжатларига Habeaskorpus буйруғи ва имтиёзли (прерогатив) буйруқлар, яъни “шартли буйруқлар”(unless order)га алоҳида эътибор берилган.

Англия ва Америка ҳуқуқ тизимларига хос хусусият бўлган “Rule of Law” судьяларнинг суд қарорларини қабул қилишда мустақиллигини кўп жиҳатдан таъминлайди. Ушбу принципнинг қўлланилиши судьяларнинг ролини оширишга ёрдам беради, суд инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш жараёнида қонун яратувчиси сифатида фаолият кўрсатиши учун зарур шарт-шароитлар яратади.

Диссертацияда Европа тажрибаси ўрганилган. Масалан, Испаниянинг суд амалиёти кўриб чиқилган, бу ерда меҳнат низоларини кўриб чиқишда суд қарорининг шакли даъвонинг нархига боғлиқ ва кичик нархдаги даъволар бўйича қарор оғзаки равишда қабул қилиниши мумкин. Австрия амалиёти аралаш ёндашувни намойиш этади. Бу ерда суд қарори оғзаки эълон қилинади, кейинроқ эса суд идораси қарорни ёзма шаклда беради.

Италияда судья маъмурий органнинг ҳар қандай ҳужжатини бекор қилишга, шунингдек, янги маъмурий ҳужжат қабул қилишни талаб этувчи суд ҳужжати чиқаришга ҳақлидир. Германияда судьялар ўз ҳужжатларини қабул қилишда суд процесси иштирокчиларининг ҳуқуқларини ҳурмат қилиш принципига қатъий амал қилади. Суд қарорининг қонуний кучини ва унинг қонуний барқарорлигини таъминлаш учун низо тарафларига уларнинг ҳуқуқлари тушунтирилади, бу уларга ҳуқуқий вазиятда йўл топишига ёрдам беради.

Судларда ишларни ҳал қилиш ҳамда суд ҳужжатларининг сифатини баҳолаш тизими мавжуд бўлган Финляндия тажрибаси қизиқиш уйғотади. Бу ерда суд ҳужжатининг сифати қуйидаги мезонларга кўра баҳоланади: а) адолат ва қонунийлик; б) ҳуқуқий мотивация борлиги; в) мотивациянинг шаффофлиги; г) суд қарори асослаш қисмининг батафсил ва тизимлилиги; д) тушунарлилик ва аниқ-равшанлик; е) суд ҳужжатининг шакли ва тузилишига қўйилган талабларга риоя этилиши; ж) қарорни эълон қилиш

ва суд жараёнининг барча иштирокчиларига етказиш талабларига риоя этилганлиги.

Шунингдек, АҚШ, Греция, Нидерландия, Швеция ва Қозоғистонда, Жанубий Американинг айрим штатларида инсон ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилишнинг ҳамда суд жараёнида қабул қилинган суд ҳужжатларининг хусусиятлари кўриб чиқилган. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда суд ҳужжатларини қабул қилиш бўйича талаблар ва тартибларнинг ижобий томонлари, масалан, тегишли тартибга риоя этиш (*dueprocessclause)*, суд процесси иштирокчиларининг шахсий ҳаёти ва шахсий маълумотларини ҳурмат қилиш (*habeas data*), судга ҳуқуқларни ҳимоя қилиш ҳақида ижроси зудлик билан таъминланадиган буйруқ чиқариш юзасидан мурожаат қилиш (*amparo*), инсон ҳуқуқларини бузувчи суд қарорларидан ҳимоя қилишнинг махсус тартиби (*actio popolaris*).

Диссертацияда алоҳида параграф сифатида генетик муҳандислик (ген иженерияси), тиббиёт, биотиббиёт ва бошқа соҳаларда замонавий технологиялар пайдо бўлиши билан тавсифланган янги шароитларда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишни кучайтириш зарурати билан боғлиқ бўлган инсон ҳуқуқларининг янги авлодини суд орқали ҳимоя қилиш масалаларини кўриб чиқишга бағишланган. Соматик ҳуқуқлар (юнонча сома – тана) инсоннинг жисми билан узвийлигида ифодаланади, улар инсоният ҳозирги ривожининг маҳсулидир, бинобарин, тегишли суд ҳимоясини талаб қилади.

Диссертант бу масала бўйича олимларнинг (Д.Г.Василевич, Н.Э.Гафурова, Б.И.Исмоилов, В.И.Крусс, Э.М.Нестерова, О.З.Мухамедов ва бошқ.) қарашларини таҳлил қилиб, мамлакатимизда ушбу ҳуқуқлар ҳали расман эътироф этилмагани, қонунчилик ва ҳуқуқшуносликда эса бу ҳодисанинг фақат айрим жиҳатлари ҳақида эндигина, қисман, узуқ-юлуқ гапириш бошланганини қайд этган.

Айни вақтда, соматик ҳуқуқларнинг янгилиги ва ўзига хослиги суд амалиётида уларни ҳимоя қилиш ва амалга оширишда қийинчиликлар туғдирмоқда. Ўзбекистон суд амалиётини таҳлил қилиш ушбу ҳуқуқларни ҳимоя қилиш билан боғлиқ суд ишлари статистикаси юритилмаслигини кўрсатмоқда. Аммо бу мазкур соҳадаги суд фаолияти масалаларини ўрганиш керакмаслигини англатмайди.

Ҳуқуқ ва эркинликларнинг суд орқали ҳимояланишини кучайтириш, инсон ҳуқуқлари ва суд қонунчилигини такомиллаштириш бўйича хорижий тажриба ва тенденцияларни ҳисобга олган ҳолда, Ўзбекистонда бундай суд низолари мавжуд ва соматик ҳуқуқларни ҳимоя қилиш учун судга мурожаат қилиш амалиёти кучаяди, деб тахмин қилиш мумкин. Демак, бунга тайёргарлик кўриш, бундай ишлар бўйича суд жараёнининг хусусиятларига доир илмий-назарий масалаларни тадқиқ этиш, улар бўйича суд ҳужжатларини қабул қилиш ва ижро хусусиятларини ўрганиш зарур.

Инсоннинг соматик ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун қабул қилинган суд ҳужжатлари, уларнинг функциялари, бажарадиган вазифалари ва

ҳуқуқий оқибатлари нуқтаи назаридан кўриб чиқилиши керак, бу эса суд ҳужжатларининг мутлақо янги жиҳатларини кўришга имкон беради. Хорижий суд амалиётининг кўрсатишича, бундай ҳужжатлар асосан баъзи ҳуқуқларни тиклаш ёки бирор ҳуқуқни (масалан, суррогат оналик ёки сунъий уруғлантириш натижасида туғилган болага нисбатан ота-оналик ҳуқуқларини) тасдиқлаш учун қабул қилинади. Суд амалиётидан маълум бўлишича, суррогат оналик, сунъий уруғлантириш ҳақидаги ишлар бўйича қарор қабул қилишда асосан шахс эркинлигининг устуворлигига асосланади.

“Электрон одил судлов” (инглизча – e-justice) атамаси кундалик ҳаётимизда аллақачон мустаҳкам илдиз отганлигини таъкидлаган диссертант одатда замонавий АКТдан фойдаланишга асосланган ҳамда одил судловнинг шаффофлиги, очиқлиги ва ҳаммабоплигини таъминлашга қаратилган одил судловни амалга ошириш усулини тушунади. Бу – процессуал ҳаракатларни ва умуман, суд ишларини электрон шаклда амалга ошириш имкониятидир.

Шу билан бирга, рақамли одил судлов – одил судловнинг мустақил тури эмас, балки одил судловни амалга оширишнинг ўзига хос шакли, усули. Аслида, оддий ва рақамли одил судлов мазмун жиҳатидан умуман фарқ қилмайди, фарқ фақат унинг шаклида (расмийлаштирилишида), ташқи, айтиш мумкинки, рақамли қобиғида. Аммо бу одил судловни нафақат оператив, балки фуқаролар учун анча ҳаммабоп қилади, уларнинг қонуний ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш имкониятларини сезиларли даражада кенгайтиради.

Диссертант судлар фаолиятини ахборотлаштириш ҳолатини таҳлил қилиб, суд фаолиятини рақамлаштириш паст даражада қолаётганини қайд этган. 2011 йилдаёқ қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси умумий юрисдикция судлари тизимига ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш концепциясида суд жараёнига автоматлаштирилган тизимларни изчил жорий этиш назарда тутилган, бироқ ушбу ҳужжатда кўзда тутилган бир қатор чора-тадбирлар тўлиқ бажарилмай қолиб кетди.

Юқоридагиларни ҳисобга олган ҳолда хорижий давлатларнинг қонунчилиги ва тажрибаси, жумладан: суд фаолиятига АКТнинг жорий этилиши («E-governmentact» – АҚШ), электрон суд ишларини юритиш тизими («Electronic Case Filing System» – Жанубий Корея), Буюк Британияда “Electronic Working Pilot Scheme” электрон ҳужжат айланиши дастури, электрон суд ишларини юритиш тизими (Германия), ҳужжатларни судларга онлайн тарзда тақдим этиш тизими (“E-COURT” – Малайзия), рақамли одил судловни қўллаш бўйича энг илғор бўлган собиқ Иттифоқ мамлакатлари (“E-Toimik” – Эстония, ГАС «Правосудие» – Россия, ИС «Электронный суд» – Озарбайжон, Қозоғистон) тажрибаси ўрганилди.

Хорижий тажриба шуни кўрсатадики, электрон одил судловнинг афзалликларини қуйидагилар ташкил этади: ишларни кўриб чиқишда вақт ва ресурсларнинг сезиларли даражада қисқариши; қарорлар ва бошқа суд

ҳужжатларидан тез ва монеликсиз фойдаланиш мумкинлиги; суд жараёнининг барча турларида, барча тоифадаги ишларда, барча инстанцияларда ариза ёки шикоятни электрон шаклда бериш имконияти; веб-конференция тизими орқали суд мажлисларини тўлиқ онлайн тарзда ўтказиш имконияти; иш материаллари ва далиллар билан масофадан танишиш имконияти; ишларни кўриб чиқиш натижалари билан танишиш имконияти; суд мажлисининг аудиоёзувидан фойдаланиш; суднинг ахборот-техник вазифаларини (суд ҳужжатларини тарқатиш, процесс иштирокчиларини хабардор қилиш ва бошқалар) амалга оширишни соддалаштириш ва самарадорлигини ошириш.

Суд ҳужжатларини рақамли шаклда қабул қилишда инсон ҳуқуқларига риоя қилиниши билан боғлиқ масалалар кўриб чиқилган. Масалан, Ўзбекистон Республикасининг “Шахсга доир маълумотлар тўғрисида”ги Қонунини таҳлил қилиш шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш билан боғлиқ муаммолар борлигини кўрсатди.

Муаллиф даъво аризаларини (шикоят, талаб ва шу кабиларни) тўлдиришнинг онлайн платформа тизимини жорий этиш кераклигини асослаб берган. Бу керакли ҳужжатларнинг шакллари, уларни тўлдириш бўйича кўрсатмалар ва зарур ҳаракатлар алгоритмларини ишлаб чиқишни, улардан фойдаланиш юридик маълумоти бўлмаган шахсларга ўз талабларини англаш, судга мурожаат қилишнинг нархи ва мақсадга мувофиқлигини баҳолаш, бузилган ҳуқуқларини тиклаш бўйича аниқ йўриқномалар олиш имконини беради.

Ҳозирги жараёнлар келажакда суд жараёнини рақамлаштириш янада ривожланишидан ва биз ҳозирдан тайёргарлик кўришимиз кераклигидан далолат бермоқда. Масалан, Хитойда “Ақлли судлар” («Smartcourts») фаолият кўрсатмоқда. Унга асос бўлган дастур орқали иш (сунъий интеллект ва блокчейн технологияларидан фойдаланган ҳолда) виртуал судья томонидан кўриб чиқилади. Бир йилнинг ўзида интернет-судларда 3,1 миллиондан ортиқ юридик ҳаракатлар амалга оширилган, 118,8 минг иш кўриб чиқилган, суд ишларини кўриб чиқишга оддий судлардагига қараганда ўртача икки баравар кам вақт сарфланган[1].

Тадқиқот ишининг тўртинчи боби **“Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда суд ҳужжатлари ролини оширишнинг назарий-ҳуқуқий жиҳатлари”** деб номланиб, унда инсон ҳуқуқларини таъминлашда суд ҳужжатларидаги хатоларни бартараф этишнинг назарий-ҳуқуқий масалалари ва суд қарорлари самарадорлиги ва ижросини таъминлаш йўллари ва истиқболлари ўрганилган.

Диссертант аниқланадиган суд хатоларига оид олимларнинг (У.А.Тўхташева, Л.А.Терекова, Я.В.Шаповалова) қарашларини ҳамда суд статистикаси материалларини ўрганиб чиқиб, инсон ҳуқуқ ва эркинликларига олиб келадиган ёки уларга таъсир кўрсатадиган типик ҳуқуқий хатоларни ажратиб кўрсатган. Уларга қуйидагилар киритилган:

[1] https://www.chinadaily.com.cn

– қонунлар нормаларини нотўғри танлаш ва қўллаш;

– ҳуқуқ нормаларини ўзбошимчалик билан ёки кенгайтириб талқин қилиш;

– тартиб-таомилларга оид қоида ва талабларни бузиш;

– суд қарорларини қабул қилишда ихтиёрийликни нотўғри қўллаш;

– ҳуқуқий санкцияларни ҳаддан ташқари, репрессив тарзда қўллаш;

– ҳуқуқий таваккалчиликни (хатарларни) келтириб чиқарадиган зиддиятли суд қарорларини қабул қилиш;

– юридик терминологиядан, юридик техника қоидаларидан нотўғри фойдаланиш.

Диссертацияда суд ихтиёрийлиги категориясига алоҳида эътибор қаратилган. Унда таъкидланишича, суднинг асосли қарорлар қабул қилиш ваколати ихтиёрийликнинг имкониятдаги вариантларини чеклайди. Шу боис суднинг ихтиёрийликни қўллаш ҳуқуқини мутлақлаштирмаслик керак, чунки ундан самарали фойдаланиш учун ихтиёрий фаолиятни амалга оширишнинг муайян чегаралари бўлиши лозим. Суд ихтиёрининг оқилона чегараларини белгилаш унинг қонун доирасида бажарилишини таъминлаш гаровидир. Ушбу чегаралар суд ихтиёрининг зарур ва мажбурий хусусияти бўлиб, унинг йўқлиги ҳуқуқнинг суиистеъмол қилинишига ва ўзбошимчаликка олиб келиши мумкин.

Амалга оширилган таҳлилларни инобатга олган ҳолда “суд хатоси” тушунчасига муаллифлик таърифи ишлаб чиқилган. Муаллифнинг фикрича, суд хатоси – ваколатли суд томонидан аниқланган, суд муҳокамаси иштирокчиларининг ҳуқуқларини бузадиган, суд томонидан қонунга зид суд ҳужжатининг қабул қилинишида намоён бўлган қонунбузарликдир.

Суд хатосининг қуйидаги белгилари ажратилган: а) суднинг суд жараёнининг мақсад ва вазифаларидан, шу жумладан инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилишдан четга чиқилишига йўл қўйишининг оқибати; у ваколатли суд инстанцияси томонидан муайян процессуал тартибда аниқланади; унинг сабаблари ҳам субъектив, ҳам объектив бўлиши мумкин; уни бартараф этиш суд томонидан суд ҳужжати орқали амалга оширилади.

Суд ҳужжатларининг яна бир муҳим жиҳати – уларни расмийлаштириш масаласидир. Қонунда суд муҳокамаси вақтида ҳал қилинадиган барча масалалар юзасидан суд ажрим чиқариши белгилаб қўйилган. Ажрим муайян шаклга эга бўлган суд ҳужжатидир. Ажримлар ***алоҳида ҳужжатлар*** тарзида расмийлаштирилади ва суд томонидан имзоланади. Бошқа барча ажримлар суднинг хоҳиши билан ё юқорида кўрсатилган тартибда, ёки ўз жойида чиқарилиб, бу ***ажрим суд мажлисининг баённомасига ёзиб қўйилади.***

Аммо, агар суд ажрими Жиноят-процессуал кодекснинг 423-моддаси тўртинчи қисмига мувофиқ, яъни алоҳида ҳужжат шаклида чиқарилган эмас, балки суд мажлисининг баённомасига ёзиб қўйилган бўлса, суд

муҳокамаси иштирокчиларининг ушбу ажримни тез олишида қийинчиликлар пайдо бўлиши мумкин. Диссертант суд жараёни иштирокчиларининг манфаатларини ва процессуал ҳуқуқларини ҳимоя қилишни инобатга олган ҳолда, Кодекснинг 423-моддаси бешинчи қисмини қуйидаги матн билан тўлдириш зарур деб ҳисоблайди: “Айбланувчининг, жабрланувчининг ёки уларнинг вакилларининг илтимосига биноан, суд бир кун ичида суд ажримини уларнинг қўлига бериши шарт”.

Судларнинг инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш борасидаги фаолияти самарадорлигини таъминлашда унга холисона баҳо бериш, суд ҳужжатлари сифатини баҳолаш катта аҳамиятга эга. Шуларни ҳисобга олган ҳолда диссертант суд қарорларининг сифатини баҳолаш мезонлари таснифини ва бунинг учун қўлланилиши мумкин бўлган кўрсаткичлар рўйхатини таклиф қилади. Масалан, биринчи инстанция судининг ҳал қилув қарори ҳамда юқори инстанция судининг ҳал қилув қарори ўртасида номувофиқлик мавжудлиги суд хатоси бўлиши мумкинлигидан ва бинобарин, суд қароринининг сифати пастлигидан далолат бериши мумкин. Аммо, гарчи ўлчаш қийин бўлса-да, нима бўлганида ҳам, суд иш юритувчининг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш мақсадига эришиши, инсоннинг бузилган ҳуқуқ ва эркинликлари амалда ҳимоя қилиниши ёки тикланиши асосий мезон бўлиши керак.

Диссертацияда АҚШ тажрибасини инобатга олган ҳолда Ўзбекистон судьялари учун “Суд қарорларини тузиш бўйича қўлланма” тайёрлаш зарурлиги асослаб берилган. Судьялар ишини ва суд қарорлари сифатини холисона баҳоловчи мустақил тизим яратиш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши қошида Одил судлов сифати бўйича комиссия тузиш таклиф этилган.

Ўзбекистонда суд-ҳуқуқ тизимида жиддий ислоҳотлар ўтказилганига қарамай, ҳозирда суд ҳимояси бир қанча муаммоларга дуч келмоқда. Диссертантнинг фикрича, одил судловни амалга оширишда бепул ҳуқуқий ёрдам олиш муаммоси мавжуд. Агар жиноят процессида айбланувчи (лекин жабрланувчи эмас) давлат маблағлари ҳисобидан адвокат билан таъминланса, фуқаролик процессида суд иштирокчилари бундай ҳуқуққа эга эмас. Муаллиф Фуқаролик процессуал кодексига ҳуқуқлари ёки қонуний манфаатлари бузилган жараён иштирокчилари учун бундай имкониятни таъминлайдиган қоида киритишни таклиф қилган.

Шунингдек, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш шакли сифатида суд назоратини ривожлантириш чораларини кўриш таклиф этилган. Бундай чоралар қаторида асосий вазифаси инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини судда ҳимоя қилиш билан бевосита боғлиқ бўлган ишлар ва материалларни кўриб чиқиш бўлган махсус суд тузилмаларини ташкил қилиш, фуқароларнинг шикоятларини дарҳол кўриб чиқиш учун туман судининг навбатчи таркибини тузиш имкониятини таъминлаш келтирилган.

Суд қарорларининг кучи уларнинг бажарилиши мажбурийлигида намоён бўлади. Амалиётнинг кўрсатишича, суд қарорларининг анчагинаси қисман ёки узоқ вақтга кечиктирилиб бажарилади ёки умуман бажарилмайди. Ушбу муаммони ҳал қилиш учун хорижий тажрибани (Нидерландия, Люксембург, Италия, Венгрия, Латвия, Литва, Қозоғистон, Словакия, Эстония, Украина) ҳисобга олган ҳолда, суд қарорларини ижро этишнинг давлат хизмати билан бир қаторда хусусий суд ижрочилари ҳам ишлайдиган аралаш тизимига ўтиш таклиф этилган. Бундай лицензияга эга ижрочилар ижро иш юритуви жараёни умумий иш ҳажмининг катта қисмини ташкил этувчи оддийроқ ва кенг тарқалган ишларни кўришлари мумкин бўларди.

Шундай қилиб, инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасидаги суд ҳужжатларини такомиллаштириш суд ишларини юритиш механизмини такомиллаштиришнинг мустақил йўналиши ҳисобланади. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш процессуал ҳуқуқларни амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратиш, бузилган ҳуқуқни тан олиш ва тиклашга олиб келадиган суд ҳужжатларини бевосита қабул қилиш орқали таъминланади.

ХУЛОСА

Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда суд ҳужжатлари ролининг назарий ва амалий жиҳатларини комплекс ўрганиш ва таҳлил қилишга бағишланган илмий тадқиқот натижалари бўйича қуйидаги таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган

I. Илмий-назарий хулосалар:

1. Инсон ҳуқуқлари тушунчасига қуйидагича муаллифлик таърифи берилди:

“инсон ҳуқуқлари – инсон эркинлигининг ўлчови (меъёри), шахснинг халқаро ва давлат ички ҳуқуқ нормаларида мустаҳкамлаб қўйилган ажралмас хусусиятидир. Улар инсон ривожланишининг энг зарур имкониятларини, манфаатларининг ҳимоя қилинишини таъминлайди».

2. Давлат ва ҳуқуқ назарияси доирасида суд ҳимояси институтининг инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини таъминлаш ва ҳимоя қилиш механизмидаги ролининг илмий-назарий таҳлили асосида “суд ҳимояси” тушунчасининг муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди: **суд ҳимояси** – давлат ҳокимияти органи бўлмиш суд томонидан амалга ошириладиган давлат ҳимоясининг бир тури бўлиб, давлатнинг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиш функцияларини бажаришда қонунни ифодалашнинг асосий шакли сифатида норматив-ҳуқуқий ҳужжатларга асосланган ҳуқуқий ҳимоя туридир.

Суд ҳимояси давлат ҳимояси сифатида ҳам, ҳуқуқий ҳимоя сифатида ҳам фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, жамият ва давлатнинг қонуний манфаатларини таъминлашнинг энг самарали усули сифатида эътироф этган ҳолда, **судда ҳимояланиш даражаси** – суд ҳокимиятининг жамиятда эгаллаган ўрнини, жамиятнинг демократлашув даражасини ифодалайдиган асосий кўрсаткичи сифатида баҳолаш таклиф этилди.

3. Назарий жиҳатдан суд ҳимояси институти одил судловдан фойдаланиш ҳуқуқи асосида амалга ошадиган субъектив ҳуқуқ сифатида моддий ва процессуал ҳуқуқларни индивидуал тасарруф этиш, шунингдек, суд ишларини юритиш жараёнида бузилган ҳуқуқларнинг тикланишини таъминлайдиган қонуний воситалар, шакл ва услублардан фойдаланиш имконияти эканлиги асослаб берилди.

4. Замонавий суд ҳимояси назариясини янада ривожлантириш мақсадида:

– *судда ҳимояланиш ҳуқуқи – инсоннинг ўз ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишни сўраб судга мурожаат қилиши, шунингдек ушбу ҳимояни ҳуқуқ ва эркинликларнинг тикланиши тўғрисидаги суд ҳужжати шаклида олиш учун зарур бўлган моддий ва процессуал ҳуқуқий имкониятлар* мажмуи дея таърифланди.

– *судда ҳимояланиш ҳуқуқининг ажралмас қисми сифатида* ***судга мурожаат қилиш ҳуқуқи*** *– шикоят, ариза ёки бошқа ҳар қандай мурожаатни белгиланган шаклда бериш ҳуқуқи ҳамда суднинг бундан келиб чиқадиган ушбу шикоятни қабул қилиш борасидаги тегишли мажбуриятини*

ўз ичига оладиган ҳуқуқ категорияси сифатида илмий асослантирилган ҳолда кўрсатиб берилди.

Судда ҳимояланиш ҳуқуқи вужудга келишининг асосини одатда бошқа, “бирламчи” ҳуқуқнинг бузилиши ташкил этиши изоҳланиб, у судда ҳимояланиш ҳуқуқининг амалга оширилиши ва уни ҳимоя қилиш ҳамда тиклашга хизмат қилиши назарий жиҳатдан асосланди.

Мазкур тушунчалар давлат ва ҳуқуқ назариясининг гнесеологик функциясини янада ривожлантиришга ҳизмат қилади.

5. Одил судлов назариясини бойитиш мақсадида **инсон ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш механизми** – инсон ҳуқуқларини одил судлов орқали ҳимоя қилинишини (муҳофаза қилиниши ва тикланишини) таъминлайдиган *институтцонал* ҳамда *функцонал* элементлар, воситалар, шакл ва тартиблар тизими сифатида ўрганиш таклиф этилди. Бунда биринчи қисми статик тузилма бўлса, иккинчиси динамик, фаол қисми ҳисобланиши илмий асослаб берилди. Улар бирга ишласагина ҳуқуқ ва эркинликларнинг суд орқали тўлақонли ҳимояланишини таъминлаши мумкинлиги эътироф этилди.

6. Ҳуқуқий тартибга солиш механизмида ҳуқуқни қўллаш ҳужжатларининг бир тури ҳисобланган суд ҳужжатлари инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини ҳимоя қилишнинг *юридик воситаси* сифатида давлат ва ҳуқуқ назарияси доирасида илмий тадқиқ этилди.

7. Замонавий ҳуқуқий тенденцияларни бойитиш мақсадида қоида тариқасида, **суд ҳужжатлари** – қонуний ёзма ҳужжат, юридик ишни кўриб чиқиш натижаси ҳамда инсон ҳуқуқлари ёки эркинликларини ҳимоя қилиш, таъминлаш ёки тиклашга қаратилган *юридик факт* ҳисобланиши илмий асослаб берилди.

Шунингдек ҳар қандай суднинг инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларининг бузилиши билан боғлиқ мурожаатларини қондириш тўғрисидаги ҳужжати суд жараёнининг квинтессенсиясидир дея таъриф берилди.

8. Суд ҳужжати тушунчасига қуйидагича муаллифлик таърифи шакиллантирилди:

Суд ҳужжати – судлар томонидан инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини конституциявий, фуқаролик, иқтисодий, жиноий, маъмурий иш юритиш доирасида амалга ошириш, ҳимоя қилиш ёки тиклашга қаратилган қарорлар қабул қилиш орқали ҳуқуқ ва эркинликларни ҳимоя қилиш бўйича одил судловнинг ташкилий-ҳуқуқий механизмини ҳосил қилувчи элементидир.

9. Давлат ва ҳуқуқ назариясининг илмий-назарий асосларини янада ривожлантириш мақсадида, норматив ҳуқуқий ҳужжатларнинг ижроси бевосита ҳуқуқни қўллаш ҳужжатларида, жумладан суд ҳужжатларида намоён бўлади деган фикр илгари сурилиб, шунингдек норматив ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солинмаган ижтимоий ҳуқуқий муносабатлар суд ҳужжатлари воситасида ҳам тартибга солиш имкони мавжудлиги амалий мисоллар орқали асослаб берилган.

10. Назарий концепциялар ва илмий доктриналарнинг замонавий тенденцияларини ривожлантириш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси фуқаролик судлари амалиётида суррогат оналик билан боғлиқ суд қарорлари мавжудлигини ва келажакда бу турдаги суд ҳужжатлари салмоғи ортиб боришини инобатга олиб, илмий юридик адабиётда биринчи марта ушбу ҳуқуқий муносабатнинг норматив-ҳуқуқий асослари яратилиши зарурлиги асосланди. Ўзбекистон Республикаси Оила кодексининг 207-моддаси охирги 6-бандида ишлатилган "қондош она" атамасини "суррагат она" сўзи билан алмаштириш таклиф қилинган (ХССТ 2001 й. "**гестанционн курьер**").

11. Давлат ва ҳуқуқ назарияси доирасида тадқиқ этилаётган замонавий инсон ҳуқуқлари назариясини янада кенгайтириш мақсадида инсоннинг соматик (шахсият билан боғлиқ ёки инсон танасига эгалик қилиш билан боғлиқ ҳуқуқлар (таъриф бизники)) ҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун қабул қилинган суд ҳужжатлари (суд ҳал қилув қарори, қарор, ҳукм, ажрим ва хусусий ажрим), уларнинг функциялари, бажарадиган вазифалари ва ҳуқуқий оқибатлари нуқтаи назаридан кўриб чиқилиши керак, бу эса суд ҳужжатларининг мутлақо янги жиҳатларини кўришга имкон бериши асосланди.

Хорижий тажриба кўрсатишича, бундай суд ҳужжатлари асосан баъзи ҳуқуқларни тиклаш ёки бирор ҳуқуқни (масалан, суррогат оналик ёки сунъий уруғлантириш натижасида туғилган болага нисбатан ота-оналик ҳуқуқларини) тасдиқлаш учун қабул қилинади.

12. Миллий қонунчиликнинг илмий-назарий асосларини ривожлантириш мақсадида, Ўзбекистонда судлар суррогат оналик билан боғлиқ суд қарорларини қабул қилишда кўпинча миллий қонунчилик нормалари доирасидан четга чиқмай, суд ҳужжатларига мантиқий ёндашмай қарор чиқарилишини танқидий баҳолаб, шахсий ҳаётга эгалик ҳуқуқини мустаҳкамлайдиган конституциявий хусусиятга эга халқаро ҳужжатларга мурожаат қилинган тақдирда қабул қилинаётган суд ҳужжатининг сифати ва асосийси мазкур суд хужжати инсон танасини тасарруф этиш масаласини ҳал қилиш билан бирга инсон эркинлигининг устунлигини эътироф этиши асослантирилди.

13. Инсон ҳуқуқлари ва янги рақамли технологияларнинг симбиозини эътироф этиш мақсадида, "рақамли одил судлов" тушунчасига муаллифлик таърифи ишлаб чиқилди:

"Рақамли одил судлов *– одил судловнинг мустақил тури эмас, балки уни амалга оширишнинг ўзига хос шакли, усулидир"*. Аслида, оддий ва рақамли одил судлов мазмун жиҳатидан умуман фарқ қилмаслигини назарий асослаб, фарқ фақат унинг шаклида (расмийлаштирилишида), ташқи, айтиш мумкинки, рақамли қобиғида эканлиги изоҳланиб, электрон одил судлов қарорларининг, яъни суд ҳужжатларининг инсон ҳуқуқларини таъминлашдаги роли ва ўрни масаласи янада долзарблик касб этиши таъкидланган.

Суд ишларини юритиш жараёнининг мазмунини ҳам, шаклларини ҳам янгилаш зарурати суд тизимини модернизация қилиш омилига

айланаётганлигини инобатга олиб, интернет билан аҳолининг қамрови даражаси, аҳолининг ва судьяларнинг “электрон саводхонлиги” даражаси ва махсус тизимлардан фойдалана олиш даражаси кун тартибига чиқади.

14. Рақамли маконда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишнинг самарадорлигини ошириш мақсадида, рақамли одил судловни амалга оширувчи судьялар фаолиятининг очиқ ва шаффоф баҳолашда ва судьяларнинг электрон рейтингини юритишда сунъий интеллект воситасида амалга ошириш таклифи илгари сурилди. Бу электрон платформа шаклида дастурлаштириш орқали амалга оширилиши камхарж усул сифатида асослантирилди.

15. Замонавий рақамли одил судлов самарадорлигини кўрсатувчи омилларнинг таҳлили асосида қуйидаги ижобий жиҳатлар сараланди:

а) одил судловнинг рақамлаштирилиши унинг ҳаммабоплиги ошишига, шунингдек ишларни кўриб чиқиш вақти қисқаришига имкон беради;

б) одил судловнинг рақамлаштирилиши суд тартиб-таомилларини янада формаллаштиради, одил судлов “шаблон”лашиб боради, бу эса суд жараёнининг моҳиятига мос келади;

в) бу нафақат суд учун, балки процесс иштирокчилари учун ҳам суд жараёнига сарфланадиган вақт, меҳнат ва молиявий-иқтисодий харажатларни камайтириш имконини беради;

г) рақамлаштириш тегишли инфратузилмани яратиш, судлар таркибининг ҳам, аҳолининг ҳам компьютер саводхонлигини ошириш борасида катта саъй-ҳаракатни талаб қилади.

17. Одил судловни ихтиёрийлик асосида амалга оширишга кўмаклашишни кўзлаб, қонунда кўрсатилган ҳамда ҳуқуқий принциплар ва нормаларни талқин қилиш (қонун ва ҳуқуқ аналогияси) йўли билан тузилган вариантларни танлаш асосида мустақил, нисбатан эркин суд қарорини қабул қилиш мумкинлигини инобатга олиб, суд ихтиёри институтидан кенг фойдаланиш таклифи илгари сурилди. Шунингдек, “суд ихтиёри” тушунчасига муаллифлик таърифи шакллантирилди:

“***Суд ихтиёри*** *– суднинг қонун асосида ва фақат унинг доирасида амалга ошириладиган ва суд ишида энг мақбул ечимни танлаш имкониятини назарда тутадиган фаолиятидир»*.

Инсон ҳуқуқларини энг юқори конституциявий қадрият сифатида таъминлаш ва ҳимоя қилиш муаммосини ҳал қилиш кўп жиҳатдан суд ишларини юритиш жараёнида суд ихтиёри ва қонунийликнинг энг мақбул нисбатига боғлиқлиги асосланди.

18. Миллий қонунчилик нормаларининг назарий жиҳатларини бойитишга ҳисса қўшиш мақсадида, Ўзбекистон Республикаси ФПК, ИПК ва МСИЮтКда “Суднинг ҳал қилув қарори” деб номланган боби тегишли моддаларида суднинг ҳал қилув қарори тушунчасининг моҳияти очиб берилмаган. Тадқиқот мавзуси доирасида “суднинг ҳал қилув қарори”, “суд хатоси”, “суд ҳужжатларининг сифати” тушунчаларига муаллифлик ёндашуви асосида таъриф ишлаб чиқилди:

“Суднинг ҳал қилув қарори *бу – суд мажлисида низоли масалани амалдаги конституция нормалари, халқаро умумэътироф этилган нормалар, миллий қонунлар асосида ва иш юзасидан далилларга таянган ҳолда адолатли ҳал этишнинг ҳуқуқий ифодаси бўлган муҳим суд ҳужжатидир”*.

“Суд хатоси *– ваколатли суд томонидан аниқланган, суд муҳокамаси иштирокчиларининг ҳуқуқларини бузадиган, суд томонидан қонунга зид суд ҳужжатининг қабул қилинишида намоён бўлган қонунбузарликдир”*.

“Суд ҳужжатининг сифати *– суд ҳужжатининг амалдаги қонунчиликда белгиланган талабларга мувофиқлик даражасини тавсифловчи муҳим хусусиятлари мажмуи»*, деган муаллифлик таърифи таклиф қилинган. Бошқача айтганда, бу суд ҳужжатининг тегишли “стандарт”га мувофиқлик даражасини белгилайдиган муайян белгилар мажмуидир.

II. Қонунчилик ва ҳуқуқни қўллаш амалиётини такомиллаштиришга қаратилган тавсия ва таклифлар:

1. “Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисида”ги Конституциявий қонунда мурожаатни кўриб чиқиш учун қабул қилиш шарти сифатида судда ҳимоя қилишнинг бошқа барча воситаларидан фойдаланиб бўлинганлиги ҳақидаги қоида шахсни идорама-идора юришга мажбур қилиб, Конституциявий судга мурожаат этиш ҳуқуқидан фойдаланишини маълум даражада қийинлаштиргани сабабли уни ўзгартириш, бунда суд орқали ҳимояланишнинг бошқа барча воситаларидан фойдаланиб бўлинган деб ҳисобланадиган ҳолатларнинг тўлиқ рўйхатини белгилаб қўйиш таклиф қилинган.

2. “Судлар тўғрисида”ги Қонуннинг 10-моддасига ҳамда бошқа соҳавий қонунчилик ҳужжатларига “суд ҳужжати” тушунчасининг таърифини киритиш таклифи илгари сурилган.

3. Энг кўп тарқалган вазиятларни таҳлил қилиш асосида инсон ҳуқуқларини суд орқали ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш мақсадида даъволарни (шикоятлар, талабномалар ва ҳ.к.) онлайн тарзда тўлдириш тизимини жорий этиш таклиф қилинди. Бу эса, юридик маълумоти бўлмаган шахсларга судга электрон мурожаатларни мустақил равишда тақдим этиш, ўз талабларини англаш, судга мурожаат қилишнинг нархи ва мақсадга мувофиқлигини баҳолаш, бузилган ҳуқуқларини тиклаш бўйича аниқ-лўнда йўриқномалар олиш имконини беради. Суд қарорларининг рақамли банкини шакллантириш тўғрисидаги тавсиянома асослантирилди. Бу эса, судларда ишларнинг ҳаракатини кузатиш, суд қарорларини электрон олиш (СМС, электрон почта) имконини беради.

4. Суд жараёни иштирокчиларининг манфаатларини ва процессуал ҳуқуқларини ҳимоя қилишни инобатга олган ҳолда, ЖПКнинг 423-моддаси бешинчи қисмини “Айбланувчининг, жабрланувчининг ёки уларнинг вакилларининг илтимосига биноан, суд бир кун ичида суд ажримини уларнинг қўлига бериши шарт”, деган мазмундаги матн билан тўлдирилиши лозим.

5. Таъкидлаш жоизки, Фуқаролик процессуал кодексида 6-моддасида суд ҳужжатлари тушунчасининг таърифи мавжуд бўлмасада, суд ҳужжатлари турларига ҳуқуқий тавсиф берилган. Афсуски, ЖПКда бундай норма йўқ, бу эса суд ҳужжатларининг ҳуқуқий табиати ва турлари аниқ тушунилмаслигига олиб келади. Шу муносабат билан, ЖПКни қуйидаги мазмундаги 4^1-модда билан тўлдириш зарурлиги асослантирилган:

“4^1-модда. Суд ҳужжатлари.

Суд жиноят иши моҳиятига кўра ҳал қилинмайдиган масалаларни кўриб чиқиш натижалари бўйича ажрим, хусусий ажрим чиқаради.

Биринчи инстанция суди ишни моҳиятига кўра кўриб чиқиш натижалари бўйича ҳукм (оқлов ёки айблов ҳукми) чиқаради.

Апелляция, кассация инстанцияси суди ишни кўриб чиқиш натижаларига кўра ажрим, апелляция ҳукми чиқаради”.

6. Суд ҳужжатларининг нечоғлик адолатлилиги, қонунийлиги ва асослантирилганлигидан – судларнинг ҳокимият органи сифатида чинакам нуфузга эга бўлиши, аҳолида судларга ва судьяларга ишонч ва ҳурматнинг ошиши даражасига боғлиқ. Шу боис, қонунийлик, асослилик, ва адолатлилик нафақат ҳукм ва ҳал қилув қарори, балки бошқа суд ҳужжатлари жавоб бериши лозим бўлган талаблар ҳисобланиши қуйидаги процессуал нормаларда ўз ифодасини топиши таклиф қилинмоқда:

Ўзбекистон Республикаси ИПКнинг “Ҳал қилув қарорини қабул қилиш” деб номланган 176-моддасининг олтинчи бандини қуйидаги таҳрирда бериш тавсия этилади: *“Суднинг ҳал қилув қарори қонуний, асослантирилган ва адолатли бўлиши шарт. У суд мажлисида текширилган далилларгагина асосланган бўлиши керак”.*

Ўзбекистон Республикаси МСИЮтКнинг “Ҳал қилув қарорини қабул қилиш” деб номланган 154-моддасининг 4-бандига қуйидаги қўшимчани қўшиш тавсия этилади: *“Суднинг ҳал қилув қарори қонуний, асослантирилган ва адолатли бўлиши шарт. У суд мажлисида текширилган далилларгагина асосланган бўлиши керак”.*

7. Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузурида асосий вазифаси судьялар ишини ва суд қарорларининг сифатини холисона баҳолаш бўйича мустақил тизимни жорий этиш бўладиган Одил судлов сифати бўйича комиссия тузиш таклиф қилинган.

8. Инсон ҳуқуқларини таъминлаш механизмларини янада такомиллаштириш мақсадида жиноят процессида айбланувчи (лекин жабрланувчи эмас) давлат маблағлари ҳисобидан адвокат билан таъминланганлигини, аммо фуқаролик жараёнида суд иштирокчилари бундай ҳуқуққа эга эмаслигини ҳисобга олган ҳолда, ЖПКга жабрланувчини ёзма аризаси асосида давлат маблағлари ҳисобидан адвокат билан таъминлаш тўғрисидаги қоидани киритиш, шунингдек, Фуқаролик процессуал кодексини суд жараёнининг ҳуқуқлари ёки манфаатлари бузилган иштирокчилари учун бундай имкониятни белгиловчи норма билан тўлдириш таклиф қилинган.

9. Ўзбекистонда “Судьялар дахлсизлигини таъминлаш ва коррупцияни олдини олиш бўйича суд инспекцияси” томонидан суд ҳужжати сифатининг мезонини ўз ичига олган талабларни Қўлланма шаклида ишлаб чиқиб, судьянинг касбий фаолиятини баҳолашда фойданиш мақсадга мувофиқ.

Тахминан қуйидаги мезонлар кўринишида ифодалаш мумкин:

а) суд ҳужжатининг қонун талабларига, шунингдек Олий суднинг Пленум қарорлари талабларига мувофиқлигини;

б) суд қарори асослаш қисмининг батафсил ва тизимлилиги;

в) суд қарорининг тушунарли ва аниқ-равшанлиги;

г) суд ҳужжатининг шакли ва тузилиши, шунингдек лингвистик ва грамматик жиҳатдан тўғри тузилиши;

д) қарорнинг тўғри эълон қилиниши, суд жараёнининг барча иштирокчиларига етказилиши.

Шунингдек, мавжуд электрон ресурслардан самарали фойдаланган ҳолда, суд ҳужжати сифатининг мезонини баҳолашни бевосита махсус дастур воситасида амалга ошириш мумкин.

10. Суд қарорларининг кучи уларнинг бажарилиши мажбурийлигида намоён бўлади. Юридик амалиётнинг кўрсатишича, суд қарорларининг анчагинаси қисман ёки узоқ вақтга кечиктирилиб бажарилади ёки умуман бажарилмайди. Бу ҳолатнинг сабабларидан бири – Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Мажбурий ижро бюроси органлари давлат ижрочилари **иш ҳажмининг ҳаддан ташқари катталигидир**. Бу муаммони ҳал қилиш учун суд ҳужжатларини ижро этишнинг аралаш тизимидан фойдаланиш зарур деб ҳисоблаймиз.

11. Суд ҳужжатларини ижросини қисман **хусусий ижро тизимига** ўтказилиши ва унда ваколатли орган малака комиссиясининг қарори асосида лицензияга эга бўлган хусусий суд ижрочилари фаолият юритиши ижро иш ҳажмини камайтиришга, суд қарорларини ижро этиш сифатини яхшилаб, муддатини қисқартиришга шу билан инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда суд ҳужжатларининг ролини кучайтиришга имкон беради.

12. Ўзбекистон суд тизимини ривожлантириш борасида хорижий давлатларнинг тажрибасини муваффақиятли ўзлаштирмоқда. Масалан, бизда худди Франция, Германия, Греция ва Италияда бўлгани каби маъмурий судлар ташкил этилган. Шу билан бирга, меҳнат низолари бўйича судларнинг ишлаш амалиёти бундай судларни бизнинг мамлакатда ҳам тузиш мумкин деган фикрга олиб келади. Меҳнат ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва тиклаш бўйича суд қарорлари иложи борича тез ва асосли равишда қабул қилиниши керак, бу эса ана шундай ихтисослаштирилган судлар фаолият кўрсатганида анча осонлашади. “Судлар тўғрисида”ги Қонуннинг 2-моддасига асосан Ўзбекистон Республикасида ишларнинг тоифаларига кўра судларнинг ихтисослашуви амалга оширилиши мумкин. Бизда мавжуд ресурслар асосида судларни эмас судьяларни ихтисослаштириш мумкин.

13. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда одил судловнинг натижаси бўлган суд ҳужжатларининг ролини кучайтириш мақсадида Ўзбекистон

Республикасининг **“Судлар фаолиятига оид ахборотдан фойдаланиш тартиби тўғрисида**”ги қонун лойиҳаси ва концепцияси ишлаб чиқилган ва Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг Коррупцияга қарши курашиш ва суд-ҳуқуқ масалалари қўмитасига киритилган.

Қонун лойиҳасининг қабул қилиниши қуйидагиларга хизмат қилади:

– суд ҳужжатларидан фойдаланилишини таъминлайдиган ягона тизимнинг амал қилиши қоидаларининг қонун ҳужжатларида мустаҳкамланишига;

– суд-ҳуқуқ тизимига бўлган ишонч юксалишига, аҳолининг ҳуқуқий саводхонлиги ошишига ва ҳуқуқий нигилизм оқибатлари бартараф этилишига, судларнинг кадрларга оид сиёсатидан, жумладан, судьяликка номзодларнинг танланиши ва тайинланишидан жамоатчиликнинг хабардор бўлишига;

– суд қарорларининг шаффофлиги ортишига ва судда суиистеъмолликлар камайишига, судлар фаолиятини холисона ёритиш учун судлар ва оммавий ахборот воситалари ўртасидаги муносабатлар тартибга солинишига;

– Ўзбекистонда юридик фан ривожланишига, чунки суд амалиёти олимларнинг янада батафсилроқ таҳлили объектига айланади;

– суд статистикасини юритиш соддалашувига;

– тарафларнинг суд билан Интернет орқали боғланишини, иш материаллари, суд ҳал қилув қарорлари ижросининг аҳволига доир маълумотлардан электрон тарзда фойдаланиш имкониятини таъминлайдиган судларнинг ягона ахборот тизими такомиллашувига ва ш.к.

SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 AT TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

PULATOVA NODIRAKHAN SOBIRJONOVNA

STRENGTHENING THE ROLE OF JUDICIAL DOCUMENTS IN THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

12.00.01 – Theory of state and law. History of legal doctrines

Doctoral (DSc) dissertation abstract
on legal sciences

Tashkent – 2022

The theme of the doctoral dissertation (DSc) was registered at the Supreme Attestation Commission under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan under number B2020.4.Dsc/Yu149

The dissertation is prepared at Tashkent State University of Law.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English, Russian (summary)) on the website of the Scientific Council (www.tsul.uz) and Information educational portal «ZiyoNET» (www.ziyonet.uz).

Supervisor:	**Akhmedshayeva Mavlyuda Akhatovna,** Doctor of Science in Law, Professor
Official opponents:	**Rakhimov Fakhri Khaydarovich** Doctor of Science in Law, Professor
	Khamrayev Anvar Akhmadaliyevich Doctor of Science in Law, Professor
	Mukhitdinova Farrukha Fakhriddinova Doctor of Science in Law
The leading organization:	**Karakalpak State University named after Berdak**

The defense of the dissertation will be held on September 23, 2022 at 14:00 at the Session of the Scientific Council DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 at Tashkent State University of Law (Address: 100047, Sayilgokh street, 35. Tashkent city. Phone: (998971) 233-66-36; Fax: (998971) 233-37-48; e-mail:info@tsul.uz).

The doctoral dissertation is available at the Information Resource Center of Tashkent StateUniversity of Law (registered under № 1051), (Address 100047, Amir Temur Street, 13. Tashkent city. Phone:(998971) 233-66-36)

The abstract of the dissertation is distributed in 2022.

(Registry protocol №.5 on September 8, 2022).

R.R.Khakimov
Chairman of the Scientific Council for awarding scientific degrees, Doctor of Science in Law, Professor

B.A.Narimanov
Secretary of the Scientific Council for awarding scientific degrees, Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor

I.R.Bekov
Chairman of the Scientific Seminar under the Scientific Council for awarding scientific degrees, Doctor of Science in Law, Professor

INTRODUCTION (abstract of DSc thesis)

The actuality and relevance of the dissertation theme. The level of democratic development of countries in the world is evaluated as a process directly related to the extent to which human rights are provided and the effectiveness of justice is improved. As an independent branch of the state power, the main task of the judiciary is to protect human rights through judicial documents. Already, approximately 1.5 billion people in the world do not have the opportunity to protect their violated rights through the courts[1]. In particular, the 16th goal of the Sustainable Development Goals intended to changing the world is aimed at "Supporting the rule of law and providing equal access to justice for all"[2] and in order to achieve this goal, it is urgent to strengthen the role of judicial documents, which are of fundamental importance in the mechanism of human rights protection.

In the world, special attention is paid to the research of scientific directions aimed at improving the institution of judicial protection, providing the legality, validity and fairness of court decisions, issues of restoring of violated rights and freedoms through judicial documents, and eliminating of mistakes made in court decisions. In particular, the problems of providing human rights and freedoms through the court are of both practical and theoretical importance, and the development of legal and effective organizational mechanisms for the protection of human rights through judicial documents and the improvement of legal forms are being researched as an important research direction.

In our republic, a number of systematic measures regarding judicial protection have been implemented in the mechanism of providing human rights, and in this direction, a new qualitative stage has been passed. In particular, we can see that the importance of the judicial document as a means of restoring violated rights in recent years when the number of acquitted by the courts was 867 in 2018, 859 in 2019, 781 by 2020 and 781 in 9 months of 2021[3]. "Increasing the level of access to justice for citizens and business entities, providing basics of reliable protection of citizens' rights and freedoms in court activities, improving of modern forms and methods of conducting judicial and executive proceedings in electronic order"[4] it is defined as a priority task, and the task is to improve the legislation in this area based on international standards.

The laws of the Republic of Uzbekistan "On Courts" (2021), the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to further reform the judicial system and strengthen the basics of reliable protection of the rights and freedoms of citizens" DP-4850 (2016), "On additional measures to increase the efficiency of the judiciary" DP-6034 (2020) and "On the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026", DP-60 (2022), "On additional measures to increase the efficiency of

[1] World Justice Project. Measuring the Justice Gap. URL: https://worldjusticeproject.org/our-work/research-and-data/access-justice/measuring-justice-gap.

[2] https://uzbekistan.un.org/

[3] www.strategy.uz

[4] Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. DP–60 "On the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026", adopted on January 28, 2022. // National database of legislative information, 29.01.2022, No. 06/22/60/0082.

the judiciary and prevent corruption in the judiciary" DP–6127 (2020) and "On the measures of digitalization of the activities of the judiciary" DP-4818 (2020) other relevant legislation will some extent serve in the implementation of the tasks.

The dependence of the research on the priority areas of development of science and technologies in the country. This research was carried out in the priority direction of the development of science and technology of the republic I. "Formation of a system innovative ideas and way to implement them in the social, legal, economic, cultural, spiritual and development of an informed society and a democratic state".

Review of foreign scientific research on the theme of the dissertation[1]**.** The research on various aspects of legal protection of individual rights, as well as aimed at understanding the role and importance of judicial documents in this regard is being conducted in the leading scientific centers of the world.

On the theme of research, at the universities and scientific centers of San Francisco, California, Texas University of Maryland School of Law, University of Yale, The Bingham Center for the Rule of Law, Cornell Law School (USA), University of Essex, University College London (UK), University of Bonn, University of Getting (Germany), Moscow State University named after M.V. Lomonosov (Russian Federation), Tashkent State University of Law (Uzbekistan) certain researches are being carried out.

As a result of such research, a number of scientific conclusions were formed and relevant results were achieved. Their content consisted of the following: it was revealed that the role of the judicial institution in the human rights protection mechanism, the powers of the court in the protection of human rights were researched (University of Maryland School of Law, USA); it was determined that the impact of judicial documents on the state of protection of human rights and freedoms and the importance of judicial interpretation in the level of protection of human rights (University of Essex, UK); it was revealed that the role of judicial control over the process of restoration of individual rights (University of Bonn, Germany); it was justified that the limits and norms of discretion of the court in the consideration of complaints in the trial (The Bingham Centre for the Rule of Law, USA); it was established that jurisdictional standards for the administration of justice and judicial control (University College London, UK); it was revealed that the role of court activity in the system of basics of individual rights (Cornell Law School, USA); it was revealed that the procedure for appealing against judicial documents in the court proceedings (Moscow State University named after Lomonosov, Russian Federation); it was justified the need for further improvement of mechanism of justice (Tashkent State University of Law, Uzbekistan).

The analysis shows that today in the world, serious research is being conducted in the following priority directions of studying the problems of the protection of individual rights and freedoms through the courts: increasing the role of the court in the protecting and providing of human rights, further improving and increasing

[1]See: www.umd.edu, www.yale.edu, www.essex.ac.uk, www.uni-bonn.de, www.binghamcentre.biicl.org, www.ucl.ac.uk, www.law.cornell.edu, www.msu.ru/en, www.tsul.uz

efficiency of judicial documents, improving of the mechanism of protection of the rights of the participants in court proceedings, as well as, determining effective ways to restore violated rights during court proceedings.

The extent of the study of the research problem. Some theoretical and practical problems related to the topic of the research were discussed by lawyer scholars of our country A.R.Okilov, Z.M.Islamov, F.M.Mukhitdinova, H.T.Odilkoriyev, M.Rajabova, A.Kh.Saidov, F.K.Rahimov, F.Kh.Otakhanov, O.T.Husanov, A.A.Khamrayev, R.R.Hakimov, I.T.Tulteev, G.Z.Tolaganova, U.A.Tokhtasheva and others conducted a number of researches on the general and specific aspects of the institution of human rights protection through the courts. In these research works are revealed the essence and mechanism of human rights protection through the court, the features of court activity in the mechanism of human rights protection are determined.

Within the research topic, lawyer scholars of the CIS countries V.D.Zorkin, Yu.V.Samovich, M.V.Presnyakov, V.P.Bozhiev, A.V.Kornev, V.V.Lazarev, V.V.Lapaeva, T. G.Morshchakova, T.Ya.Khabrieva, S.K.Zagaynova have researched the problems related to the protection of human rights through the court, as well as the research of the role of judicial documents in the organizational and legal mechanism of justice. In Western countries, this problem is researched M.S.Ahlawat, K.Kelemen, M. P.O'Higgins, L.Friedman, C.Kessedjian, L.B.Orfield, A.Murado, S.Chiarloni, Martin Bose and etc.

In addition, although not directly related to the topic, theoretical scientists, including “Professional-qualified legal consciousness of judges: theoretical and methodological aspects of providing its formation and development” by A.A.Khamraev (2006), “Creation and development of judiciary in the Republic of Uzbekistan” by F.F.Mukhitdinova (2012), “Improving the organizational and legal foundations of the constitutional judicial institution in the Republic of Uzbekistan” by M.M.Abdullaeva (2021) scientific researches have been carried out. As well as, several dissertations were defended on the problems of judicial control in pre-trial proceedings, among them “Judicial control and problems of its implementation in criminal proceedings” by Z.F.Inogomjonova (2007), “Providing the legality and validity of judicial documents in criminal proceedings” by A.Tadjibaeva (2010), the dissertation of U.A.Tokhtasheva research on the topic “Criminal-procedural methods of eliminating judicial mistakes” (2020) was carried out[1].

However, the analysis of these researches showed that they mainly researched the general aspects of judical problems, including individual issues of human rights protection by the courts, thus we can see that the issue of the role and importance of judicial documents in the protection of human rights was not a comprehensive conceptual research object.

Relation of the dissertation’s theme to the scientific-research work of higher education institution where it was implemented. The research work was carried out within the aspect of the fundamental project (2017-2021) of the Tashkent

[1]A complete list of the works of these scientists is given in the reference.

State University of Science and Technology on the theme “The main directions of further liberalization of state administration in the context of deepening democratic reforms”.

The aim of the research is to reveal the role of judicial documents in the protection of human rights, to develop proposals and recommendations for improving the mechanism of court protection and the effectiveness of court decisions.

The tasks of the research:

to develop the definition of author of these categories based on the systematic analysis of theoretical approaches to the concepts of “Judicial power”, “judicial protection”, “judicial functions”, “judicial documents”, “the decision of court”, “judicial mistake”;

to substantiate proposals for the application of positive experience to national legislation based on a comparative-legal analysis of the mechanism of protection of human rights through judicial documents in foreign countries;

to analyze the theoretical aspects of functional essence of judicial documents aimed at the protection and provision of human rights;

to analyze needs for electronic judicial documents aimed at providing human rights based on modern approaches;

to justify the proposals and recommendations for improving the mechanisms for checking the legality, validity and fairness of judicial documents;

to research the theoretical and legal aspects of eliminating errors in judicial documents in the providing of human rights;

to develop proposals and recommendations aimed at providing the effectiveness of enforcement in strengthening the role of judicial documents in the protection of human rights.

The object of the research is the system of socio-legal relations related to the sphere of protection of human rights through judicial documents.

The subject of the research consists of the normative legal acts related to the protection of human rights through judicial documents in the Republic of Uzbekistan, the practice of their application, as well as existing ideas, conceptual approaches, teachings and scientific-theoretical views in legal science.

Research methods. Methods such as historical, systematic, comparative-legal, content-analysis, logical-legal, statistical data analysis were used in the research. The empirical basis of the research was the results of a sociological survey conducted by the doctoral candidate. Using these materials made it possible to provide the scientific characteristic, reliability and validity of the results of the dissertation research.

Scientific novelty of the research is as follows:

it is justified that in order to improve the procedure for conducting cases in courts, it is essential to add to the Economic Procedural Code of the Republic of Uzbekistan that court documents can be formed in the electronic form using the information system;

it is justified that in order to ensure the rights of the participants in the trial there is possibility to send copies of the claim and the attached documents to the defendant and third parties electronically through the information system;

it is justified that in order to protect human rights, the judge has the right to receive information containing personal data necessary for the administration of justice from the information systems of state bodies and other organizations for free without the written consent of citizens;

it is justified that judges have the right to participate in the formation of bodies of the community of judges and their activities;

it is justified that social legal relations that are not regulated by normative legal acts can be regulated by means of court documents.

Practical results of the research include the following**:**

the proposals for amendments and additions to the Law "On the Constitutional Court of the Republic of Uzbekistan" are justified;

the proposals to adopt the law "On the Procedure for Using Information related to the activities of the Courts of the Republic of Uzbekistan" are justified;

the proposals regarding the introduction of the single general term "judicial document" and its definition in the Law "On Courts" are justified;

the proposals for amendments and additions to the Criminal Procedure Code, taking into account the protection of the interests and procedural rights of the participants in the trial as a result of the research are justified;

the proposal to introduce a private executive institution in order to increase the effectiveness of human rights protection through judicial documents is justified;

the proposals for amendments and additions to the relevant articles of the EPC and APC of the Republic of Uzbekistan regarding "adoption of the decision" are justified;

the proposals for the "Judicial Inspectorate for Providing the Immunity of Judges and Preventing Corruption" developed the requirements in Uzbekistan that include the criterion of the quality of the judicial documents in the form of a Guide and the proposal to use it in the evaluation of the professional activity of the judge are justified.

Reliability of research results. The reliability of the research results is the methods used in the work, theoretical and scientific conclusions used on its International scientific bases (https://www.scholar.google.com, https://www.jstor.org, https://www.sciencedirect.com, https://www.proquest.com, https://heinonline.org) and formed on the basis of reliable information received from other formal sources. Some of the proposals made in the research process were put into practice and approval by the authorities. The results of the research were published in leading national and foreign publications.

The scientific and practical significance of the results of the research. The scientific significance of the results of the research was described in it and the legal suggestions and recommendations of the legal science, in particular, the "Theory of State and Law", "Theory of Human Rights", "Legal Technique" and also serving the further improvement of network subjects. Theoretical aspects of scientific research

serve as a basis for legal regulation of judicial protection activities and new research on improving the application of court proceedings.

The practical significance of the results of the research is determined by the fact that it can be used in the improvement of the current legislation and judicial practice from the practical recommendations and proposals, the preparation of draft regulations, the Theory of State and Law, Constitutional Law, lectures and practical training in disciplines like human rights, the development of teaching manuals.

Implementation of the research results. The results of the research on the issues of improving the legislation on the protection of human rights in court and relevant judicial documents:

the proposal that the need to add to the Economic Procedural Code of the Republic of Uzbekistan that "judicial documents can be created in the form of an electronic document using the information system" in order to improve the procedure for conducting cases in courts has been submitted in the development of the first part of Article 4 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Uzbekistan in Connection with the Improvement of the Procedure for Conducting Court Cases", on March 10, 2020, No. LRU-607 (Reference of the Committee on Combating Corruption and Judicial Issues of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on December 15, 2020, Reference of the Committee on Judiciary and Law and Combating Corruption of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, on November 30, 2021, No. 40). This proposal served to simplify the procedure for receiving judicial documents and helped the participants of the trial to exercise their right to use judicial documents, allowing the rights of citizens to protect;

the proposal that to strengthen the possibility of sending copies of the statement of claim and the documents attached to it to the defendant and third person in electronic form through the information system has been submitted in the development of the third part of Article 4 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Amendments and Additions to Certain Legislative Acts of the Republic of Uzbekistan in Connection with the Improvement of the Procedure for Conducting Court Cases", on March 10, 2020, No. LRU-607 (Reference of the Committee on Combating Corruption and Judicial Issues of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan, on November 19, 2021, No 36). This proposal serves to strengthen the rights of citizens to use justice and to strengthen the protection of the rights of participants in court proceedings;

the proposal that to establish a rule that other organizations have the right to obtain free of charge information from the information systems of citizens without written in order to protect the rights of the person, the judge shall provide the information containing the personal data necessary for the administration of justice to the state authorities has been submitted in the development of the fourth paragraph the first part of Article 61 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Courts", on July 28, 2019, No. LRU-515. (Reference of the Committee on Judiciary and Law and Combating Corruption of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic

of Uzbekistan, on November 19, 2021, No. 36). This proposal serves to expand the powers of judges to fully provide human rights during court proceedings;

the proposal that the judge should have the right to participate in the formation of the bodies of the judicial community and their activities has been submitted in the development of the fifth paragraph of the first part of Article 61 of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Courts” on July 28, 2019 LRU-515 (Reference of Committee on Judiciary and Combating Corruption of the Senate of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan on November 19, 2021 No. 36). The inclusion of this norm in legal acts serves to make wider use of the capabilities of judges in the process of providing human rights through judicial structures;

the theoretical conclusions that social legal relations that are not regulated by regulatory legal acts can regulated by essence of judicial documents has been submitted in the monograph entitled “The role of judicial documents in the mechanism of legal regulation”, this monograph is used as a scientific resource in the Theory of State and Law (the issue of “Law enforcement documents” on the topic of the mechanism of legal regulation) and Legal technique (the topic of “Judicial documents and their legal technique”). There is a document on this topic of the Deputy Rector for Academic Affairs of TSUL. (Reference of December 15, 2020 No 7).

the proposal that the partial transfer of the execution of judicial documents to the private execution system and the operation of licensed private bailiffs on the basis of the decision of the competent commission of authority shall allow to reduce the volume of enforcement work, improve the quality of execution of court decisions, and shorten the term has been submitted in the monograph entitled “The role of judicial documents in the mechanism of legal regulation”, this monograph is used as a scientific resource in the Theory of the State and Law (the issue of “Law enforcement documents” in the topic of Enforcement of the law) and Legal technique (the topic of “judicial documents and their legal technique"). There is a document on this topic of the Deputy Rector for Academic Affairs of TSUL. (Reference of December 15, 2020 No 7).

Approbation of the results of the research. The results of this research have been presented and discussed at 5 scientific-practical meetings (conferences, seminars and roundtable discussions), three of them at the international level, and two at the national level.

Publication of the research results. According to the results of this research, a total of 25 scientific papers on the topic of the dissertation, including three monographs (one of them with co-author) and 26 scientific articles were published.

The structure and volume of the dissertation. The content of the dissertation consists of an introduction, four chapters, a conclusion, a list of references and appendices, and its volume is 260 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

The **introduction** of the dissertation includes the relevance and necessity of the dissertation topic is justified, the aims and tasks, object and subject of the research

are explained, the review of foreign research on the dissertation, the relevance of the research to the main priorities of the national science and technology development, the level of studying the problem, the relation of the dissertation theme to the scientific research work of higher education institution where the dissertation is implemented, methods, scientific novelty and results of the research, reliability of the research results, scientific and practical significance of the research results. As well, their implementation, the approbation, publication of the results, structure and the volume of the dissertation were provided.

The first chapter of the dissertation is entitled **"Theoretical-legal and methodological problems of understanding judicial protection in the providing of human rights"**, in this chapter, the legal basis and mechanism of judicial protection in the protection of human rights and freedoms, stages of development and evolution of judicial protection in providing human rights in Uzbekistan, issues of priority of international legal bases and standards of judicial protection in the human rights protection system have been analyzed.

According to the dissertator, judicial protection is the central institution of the system of protection of human rights and freedoms, and judicial documents are its most effective tool. This chapter examines in detail the content and characteristics of international documents on human rights, which include a set of international legal principles, norms and standards that serve as the basis for national legislation in the field of human rights (including in the field of justice).

The dissertation analyzed that the general conceptual aspects of the theory of human rights from the point of view of the current development of the institute for the protection of human rights through court and the importance of judicial documents in the activity of this institute. Based on his analysis, the author believes that it is reasonable to use the term "protection of human rights" as a broader term that includes the meaning of the notion of "ensuring human rights".

Different approaches are given to the notion of "right to defense in court" in the legal literature, the main features of this category are highlighted. The author concludes that the right to legal protection has two aspects. First of all, it is a subjective right of a person, which represents the possibility of using the procedure of court proceedings to restore his violated right. Secondly, it is a guarantee of the rights and freedoms granted to a person.

According to the dissertator, the content and standards of these rights and freedoms are defined in the norms of international law in the field of human rights, as well as the requirements for states and their obligations to protect their rights and freedoms have been strengthened. The state directly determines the procedure for the implementation of rights and freedoms, the mechanisms and procedures for their protection.

According to the conclusion of author based on a detailed analysis of the main international documents, judicial protection, unlike many other mechanisms, is universal and has a number of relevant characteristics. Firstly, judicial protection applies to an unlimited number of persons. Secondly, the volume of judicial protection covers all types of rights and freedoms specified in the Constitution and other regulatory legal acts. Thirdly, judicial protection is more effective than other

types of legal protection of human rights, because the court decision has a binding legal force, its execution is provided by the coercive power of the state. Fourthly, in some cases, judicial protection is the only way to restore violated human rights and freedoms. Fifthly, judicial protection provides for a special procedural procedure that provides the reliability, efficiency and fairness of decisions.

According to the dissertator, the existence of legal norms that strengthen the possibility of free use of the constitutional rights and freedoms of the citizen does not mean that they shall work by themselves in practice. In addition to enshrining this or that right of a person in the Constitution, it is also important to materialize this right through an organizational and legal mechanism. The law remains “lifeless” if its provisions are not reflected in life, if the mechanism of its practical application does not work.

The author proposes to understand the mechanism of realization of rights and freedoms as a system of means, forms and methods of their realization considered in the dynamics of movement, as well as a set of conditions and factors affecting the functioning of this system. According to the dissertator, the mechanism for the protection of human rights and freedoms through the courts is an institutional mechanism that provides the protection and restoration of these rights and freedoms through Administration of Justice (courts, the office of lawyer and other human rights protection organizations, legislation and others) and represents a system of functional (such as judicial process, court proceedings, right to defense and appeal) elements, tools, forms and procedures. The first part is a static structure, while the second is a dynamic, active part. When they work together, they shall provide full protection of rights and freedoms through the courts.

The author who has considered different approaches to the nature of the right, considers it not natural rights being under judicial protection of scientists established by the constitution (court protection), but notes that it should be included in positive (positive) rights, because its implementation requires intensive activities of the state (for instance, determining the list of subjects, establishing basics, etc.). Judicial protection established the right by the Constitution is the restoration of violated or disputed rights and freedoms of a person, it is also a universal opportunity guaranteed by the Constitution of country and provided by the state to prevent their unjustified and illegal restriction through judicial protection.

This is an absolute right and is not restricted even in emergency situations. The uniqueness of the Constitutional Law as a court defense is that unlike most subjective rights aimed at the use or protection of a benefit, other independent subjective rights, freedoms and legally interest are formed.

The dissertator supported and proved the validity of the proposal to supplement the Constitution of the Republic of Uzbekistan with a norm directly strengthening the right to legal protection, freedoms and legal interests of everyone after having studied the views of a number of scientists (including B. Ismoilov, M. Abdullayeva, etc.). Such an additional constitutional structure allows to build logically, that is, to determine earlier the right to judicial protection, which is guaranteed in Article 44 of the Basic Law of the country.

The author analyzed that the norms embodying the principles and basics of the right to legal protection expressed in the Constitution of the Republic of Uzbekistan and the Law “On Courts”. The dissertator positively evaluates that the right of citizens and legal entities (not provided for in the previous version of the law) to appeal to the Constitutional Court, which is strengthened in the new law “On the Constitutional Court of the Republic of Uzbekistan”, and notes the following aspect. The introduction of the norm that all legal remedies have been used as a condition for accepting the petition for consideration makes it much more difficult for a citizen to use the Constitutional Court and forces him to go to court.

According to the author, it is necessary to specify in the law a complete list of cases in which all other means of protection in the court are considered to be divided (for instance, is it sufficient that the decision of the highest court in this case is in force?). However, here it is necessary to take into account that it takes a long time (up to 2 years) for a person to go through all the courts. The second point is that the law sets a time limit of one year from the end of the court proceedings. Here, according to the dissertator, the opposite situation is observed - the person on whose appeal the decision of the court of last instance was issued shall appeal to the Constitutional Court within one year from the date of the decision. Therefore, taking into account the possibility of various life conditions and situations, it is proposed to extend the period specified in the law up to two years.

Additionally, in the opinion of the author, the problem of the powers of the Constitutional Court, including its powers in the field of human rights legislation, has not been resolved to the end. Constitutional assessment of gaps in the legislative acts regarding human rights and freedoms is not included in its authority (Articles 5, 82, 85). In this regard, it is proposed to consider the issue of expanding the powers of the Constitutional Court in this regard, which shall expand its opportunities to participate in the protection of human rights.

The views of some scientists (Sh.A.Ishanov, F.F.Mukhiddinov, A.Rahmanov, L.R.Syukiyainen), in addition, taking into account the materials of “Sunan” (Dora Kutni), “Hidaya” (Burhoniddin Marginoni), the features of the procedure for conducting court cases in accordance with customs and Sharia norms, the acts adopted by judges from the point of view of protecting the rights and interests of the participants in the trial (in particular, muddai and muddai alayhiyin) signs and legal force are considered.

Based on the analysis, the author notes that the improvement of the judicial system in Uzbekistan has reached a new level, and emphasizes that the ongoing reforms make it possible to organize the activities of the courts on the basis of the principles of humanity and justice and to effectively protect human rights through judicial documents adopted in the prescribed manner.

The second chapter of the dissertation is entitled **“Judicial documents - an important type of law enforcement acts”,** in this chapter**,** the role of judicial documents in the system of law enforcement documents, judicial documents as a legal means of providing human rights, issues related to the legality, validity and fairness of judicial documents guaranteeing the protection of human rights have been analyzed.

The author believes that it is necessary to consider judicial protection as a specially regulated process within the categories of “goal”, “means” and “result”, which reveal the content of judicial documentivity. The purpose of the defense in court when the matter is approached in this way is protection of the rights and freedoms of a person established by law and restoration of violated ones in the course of court proceedings (justice). A means of protection in court is a legal weapon that helps to achieve the set goal. These are the measures and methods that arise from the nature of law and constitute the legal means of the mechanism of the protection of individual rights through the court. The result of legal protection is the state of actual protection of rights and freedoms at the end of the legal process, their legal recognition or restoration.

According to the dissertator, protection of human rights through court, his (defense) appeal to court, review cases, issue judicial documents (including the final decision), the the right of elimination of court errors, the execution of judicial documents requires the integrity of such components. Additionally, in his opinion, judicial documents are one of the most effective means of protecting human rights and a guarantee of their protection.

The judicial document is a documentary expression of the powers of judicial authorities to administration of justice on behalf of the state. The judicial document which provides a legally guaranteed opportunity for any interested person to apply to the court for the protection of his rights, that is a legal tool and weapon for the protection of human rights and freedoms through the court. The acts of any court on the satisfaction of appeals related to the violation of the rights, freedoms and legal interests of citizens is the quintessence (main essence, core) of the judicial proceedings.

As one of the means of implementation of the function of justice to protect human rights, judicial documents differ both in terms of content and form of expression. However, one of their main features, qualities, functions is permissible to provide the protection, protection and restoration of the rights of the person, including the participants in the trial. In this respect, according to the author, the judicial document shall meet the following basic criteria: a) legality and fairness of the judicial document; b) validity, objectivity and impartiality, that is, the judge is not personally interested in the results of the case under consideration; c) effectiveness that is effective protection or effective restoration of human rights.

The thesis substantiates the rule that almost any judicial document (even a sentence in a criminal case) has the feature of protection of rights to one degree or another. For instance, the sentence with the application of sanctions (the occurrence of negative consequences for the defendant) is aimed at protecting the rights of the victim.

The dissertator emphasizes on the importance of a judicial document as a means of restoring violated rights that some legal issues cannot be resolved at all without issuing an appropriate judicial document. For instance, the means of protection of the right called acquittal is of great importance in criminal proceedings.

Court decisions on complaints about violation of rights constitute a significant part of the total volume of judicial documents. Therefore, taking into account the

inconsistency of the legislative body in creating the necessary conditions for the protection of citizens through the courts, the dissertator proposes to eliminate this conflict by changing the relevant norms of the Code.

The dissertator classified that the cases of violations of the law detected during the trial taking into account the results of the study of judicial practice. She paid special attention to the review of the legal nature and requirements of the minutes of the court session. The author based on the analysis of the norms (426 and other articles) of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan clarification of the procedure and deadlines for getting acquainted with the protocol of the court session and signing it, also proposed to remedy by extending the rights and extending the period within which the protocol shall be signed.

The dissertator concludes that the review of the legal nature and essence of the judicial document, she justifies the conclusion that a judicial document is a tool, weapon and element that creates an organizational-legal mechanism of justice for the protection of human rights and freedoms by making decisions aimed at the implementation, protection or restoration of human rights and freedoms by the courts.

In this chapter is considered the principles and basics of the protection of human rights by the court, such as the legality, validity and fairness of judicial documents. According to the author, it is in judicial documents that the results of justice, decisions, and intermediate and final conclusions of the consideration of a dispute or complaint are expressed.

In the evaluating of the activity of courts, not only the total number of cases handled by the courts, but also the number of procedural documents adopted in the process of considering cases, the procedural and substantive errors made, as well as the number of annulled and amended court decisions is an indicator of its quality and effectiveness are considered. Consequently, e issue othe quality and validity of the accepted acts, thf legality, the degree of their compliance with legal requirements aimed at implementing judicial protection of human rights become important.

The principle of legality in justice requires not only the exact observance of the procedural form of the trial by the courts, but also the correct application of substantive legal norms. Therefore, the author considers that legality is a standard of law enforcement, a certain level of its implementation.

The dissertator examines that the notions of “level of legality” and “indicators of legality” in terms of the relationship between the law, actions to implement it and actual results in the field of justice. As a result, she concluded that legality is a dynamic indicator of justice, the quality and effectiveness of the protection of rights and freedoms by the court, includes several elements, such as the level of satisfaction of citizens, it is precisely this set of characteristics and their interdependence that allows legality to be defined as the level of justice.

Having considered that the scientific approaches of the scientists (U.A. Tokhtasheva, B.A. Mominov, A. Tadjibayeva) notes that to provide the legality, validity and fairness of judicial documents, the importance of the human rights protection function of the institution of review of decisions. This institution is not only a basic of the implementation of the principle of legality in justice, but it is also

a decisive means of restoring justice in exercising the right to appeal against procedural actions and court decisions.

The validity of judicial documents consists, first of all, in the fact that the factual circumstances of the case are correctly determined, and that the conclusions of the courts are in accordance with the factual materials that have been fully and comprehensively reviewed by the court. A judicial document shall be not only legal and reasoned, but also fair.

Scientists (S.S.Alekseev, S.A.Galaktionov, M.E.Glazkova, A.Rundkvist) called the complex "justice", the dissertator considered that different approaches to a multifaceted category is not just a fair trial, rather, it emphasizes the importance of the fairness of the result of the trial – the court decision, the judicial document. From this thesis, the judge is not only legal, rather, it is necessary to make the most fair decision.

The third chapter of the dissertation is entitled **"The role of judicial documents in the judicial protection mechanism: foreign experience and modern development tendencies"**, in this chapter, the experience of researcher of using judicial documents in the protection of human rights of foreign countries, theoretical analysis of somatic rights and judicial documents in their provision in developed democracies, comparative legal analysis of electronic justice and judicial documents in the protection of human rights have been analyzed.

The dissertator concluded that judicial documents are the core and basis of judicial protection of human rights, the importance of studying the most advanced foreign experience in using judicial documents as a means of protecting human rights increases significantly in the context of updating the judicial system of Uzbekistan.

The author analyzes that the specific aspects of the Anglo-Saxon legal system and judicial systems and concludes that judicial documents are of great importance as a means of protecting and restoring personal rights and freedoms of a person. English common law judicial documents include writs of Habeas Corpus and prerogative orders, that is, special attention is paid to "unless order".

The "Rule of Law", a characteristic feature of the English and American legal systems, provides the independence of judges in making court decisions in many ways. The application of this principle helps to increase the role of judges, creates the necessary conditions for the court to act as a creator of law in the process of protecting human rights.

In this dissertation is studied European experience. For instance, Spanish jurisprudence was considered, where the form of a decision in labor disputes depends on the cost of the claim, and the decision on small claims can be made orally. Austrian practice demonstrates a mixed approach. Here the court decision is announced orally, and later the court office gives the decision in written form.

In Italy, a judge has the right to annul any act of an administrative body, as well as to issue a judicial document requiring the adoption of a new administrative act. In Germany, judges strictly adhere to the principle of respect for the rights of litigants when accepting their acts. In order to provide the legal force of the court decision

and its legal stability, the parties to the dispute are explained their rights, which helps them find their way in the legal situation.

The experience of Finland is interesting, where there is a system of judging the quality of judicial documents and the resolution of cases in courts. Here, the quality of the judicial document is evaluated according to the following criteria: a) justice and legality; b) the presence of legal motivation; c) transparency of motivation; d) detailed and systematic part of the justification of the court decision; e) comprehensibility and clarity; f) compliance with the requirements for the form and structure of the judicial document; j) announcing the decision and conveying it to all participants of the trial have been complied with requirements.

In addition, the features of judicial protection of human rights were considered in the USA, Greece, the Netherlands, Sweden and Kazakhstan, and some South American states, as well as the judicial documents adopted during the trial. Positive aspects of the requirements and procedures for receiving judicial documents in the protection of human rights, for instance, to comply with the relevant regulations (*dueprocessclause)*, to respect for the privacy and personal information of the participants in the court proceedings (*habeas data*), to apply to the court for the issuance of an order on the protection of rights, the execution of which is ensured immediately (*amparo*), to protect with special procedure against court decisions that violate human rights (*actio popolaris*).

The dissertator pay attention to the fact that court decisions, including acts of higher courts, are not officially recognized as precedents in the legal system of Uzbekistan, which belongs to the Romano-Germanic legal family, analyzing the foreign experience of court decisions in the field of human rights protection. At the same time, she believes that there is a court precedent in Uzbekistan, although it is limited.

The dissertator comes to the following conclusion based on the analysis of foreign experience: the function and features of the legal system of the entire country are summarized in the institution of judicial protection of human rights. If the law is the silent judge, then the court is the law in action.

As a separate paragraph in the dissertation, the issues of legal protection of the new generation of human rights related to the need to strengthen the protection of human rights in the new conditions characterized by the emergence of modern technologies in genetic engineering (gene engineering), medicine, biomedicine and other fields are devoted to consideration. Somatic rights (from Greek soma - body) are expressed in the unity of a person with his body, they are a product of the current development of humanity, therefore, they require appropriate judicial protection.

The dissertation analyzed the views of scientists (D.G. Vasilevich, N. Gafurova, B.I. Ismoilov, V.I. Kruss, E.M. Nesterova, Z. Mukhamedov, etc.) noted that these rights are not yet officially recognized in our country, and in legislation and jurisprudence, only some aspects of this phenomenon have just begun to be discussed.

At the same time, the novelty and uniqueness of somatic rights creates difficulties in their protection and implementation in judicial practice. The analysis of the judicial practice of Uzbekistan shows that there are few court cases related to

the protection of these rights and statistics are not kept. But this does not mean that it is not necessary to study the issues of judicial documentivity in this area.

Strengthening judicial protection of rights and freedoms, taking into account foreign experience and tendencies in improving human rights and judicial legislation, there are such court disputes in Uzbekistan, and it can be assumed that the practice of applying to court for the protection of somatic rights will increase. Therefore, it is necessary to prepare for this, to study scientific-theoretical issues related to the features of the judicial process in such cases, to take court decisions (acts) on them, and to study the features of execution.

The author examines that issues related to the use of reproductive technologies (artificial insemination, surrogate motherhood, medical sterilization, cloning, etc.) in the legal protection of human rights. For instance, the Resolution of the Cabinet of Ministers “On Approval of the Temporary Regulation on the Procedure for Transplantation of Kidney and Liver and Hematopoietic Bone Marrow Stem Cells” adopted on October 23, 2017, No. 859, Draft Law of the Republic of Uzbekistan “On Transplantation of Human Organs, Tissues and Cells”, the Law “On protection of reproductive health of citizens” the normative legal acts were analyzed, it comes to the conclusion that the issues of artificial insemination are practically neglected in them.

Judicial documents adopted for the protection of the somatic rights of a person (in the form of a decision, resolution, verdict, ruling and private ruling) shall be considered in terms of their functions, tasks and legal consequences, which allows to see completely new aspects of judicial documents. According to foreign judicial practice, such acts are accepted mainly to restore certain rights or to confirm a right (for instance, parental rights to a child born as a result of surrogate motherhood or artificial insemination). It is known from judicial practice that decision-making in cases of surrogate motherhood and artificial insemination is mainly based on the priority of individual freedom.

The dissertator emphasized that the term “E-justice” is already firmly rooted in our daily life, understanded that the method of justice implementation based on the use of modern ICT and aimed at providing the transparency, openness and universality of justice. This is an opportunity to perform procedural actions and court cases in general in electronic form.

At the same time, digital judicial system is not an independent type of justice, but a specific form and method of justice. In fact, ordinary and digital judicial system do not differ at all in terms of content, the difference is only in its form (formalization), external, so to speak, digital shell. But this makes justice not only operational, but also more universal for citizens, significantly expanding the opportunity of protecting their legal rights and interests.

The dissertator analyzed that the state of informatization of court activities and noted that the computerization of court activities remains at a low level The concept of introduction of information and communication technologies into the system of courts of general jurisdiction of the Republic of Uzbekistan, adopted in 2011, envisages the consistent introduction of automated systems into the judicial process,

however, a number of measures envisaged in this document were not fully implemented.

Taking into account the above, the legislation and experience of foreign countries, including: introduction of ICT to court activities (“E-government act” - USA), electronic court proceedings system («Electronic Case Filing System»-South Korea), “Electronic Working Pilot Scheme” electronic document circulation program in Great Britain, electronic court proceedings system (Germany), system of online submission of acts to courts (“E-COURT” – Malaysia), the countries of the former Union that are most advanced in the application of digital judicial system (“E-Toimik” – Estonia, GAS “Правосудие” – Russia, IS “Электронный суд” – Azerbaijan, Kazakhstan) experience was studied.

Foreign experience shows that the advantages of electronic judicial system are the following: the significant reduction of time and resources in processing cases; the quick and easy access to resolutions and other judicial documents; the opportubity of submitting an application or complaint in electronic form in all types of court proceedings, in all categories of cases, in all instances; the opportunity of conducting court sessions completely online through a web conferencing system; the opportunity of dating distance with case materials and evidence; the opportunity of dating with the results of the case review; the using of the audio recording of the court session; the simplifying and improving the efficiency of the information-technical tasks of courts (distribution of judicial documents, notification of the participants in the proceedings, etc.).

The issues related to the observance of human rights in the reception of judicial documents in digital form were considered. For instance, the analysis of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Personal Data” showed that there are problems with the protection of personal data.

The author justified that the need to introduce an online platform system for statement of claim (complaints, claims, etc.). It is allowed that the developing of forms of necessary documents, the instructing for their filling and algorithms of necessary actions, the understanding of their requirements for persons who do not have legal knowledge to use them, the evaluating the cost and expediency of a appeal to court, the receiving of clear instructions on the restoration of violated rights имконини беради.

Current developments indicate that the digitization of the judicial process will further develop in the future and that we shall prepare now. For instance, “Smartcourts” was operated in China. The court process is conducted by a virtual judge through the program based on it (using artificial intelligence and blockchain technologies). In one year, more than 3.1 million legal actions were carried out in Internet courts, 118,800 cases were considered, and the average time spent on considering court cases was two times less than in ordinary courts[1].

The fourth chapter of the dissertation is entitled “Theoretical and legal aspects of increasing the role of judicial documents in the protection of human rights”, in this chapter, the theoretical and legal issues of eliminating errors in judicial

[1]https://www.chinadaily.com.cn

documents in the provision of human rights and the ways and perspectives of providing the effectiveness and execution of court decisions have been studied.

The dissertator having studied that the views of scientists (U.A. Tokhtasheva, L.A. Terekova, Ya.V. Shapovalova) and the materials of judicial statistics, divided typical legal errors that lead to or affect human rights and freedoms. They include the following:

- the incorrect selection and application of legal norms;
- the arbitrary or expansive interpretation of judicial documents;
- the violation of the rules and requirements of procedures;
- the wrong application of discretion in judicial decision-making;
- the application of legal sanctions in an excessive, repressive manner;
- the making conflicting court decisions that cause legal risk (risks);
- the incorrect using of legal terminology, rules of legal technique.

Dissertator concluded that the significance of quality of judicial documents, because, she emphasized that the main goal of the judiciary is to protect the rights, freedoms and legal interests of individuals, a low-quality, defective judicial document, instead of protecting the rights and freedoms of a person, can harm his rights by itself, the error of a court decision is a human leads to the failure to achieve the goal of protecting individuals rights, violated or contested subjective rights and legal interests of a person are not protected.

Here is an opinion about the need to analyze legal risks, take into account all the legal consequences of the adoption of a wrong court decision. The providing the validity and legality of the court decision shall be properly summarized with the analysis of the risk consequences of the judicial documents (decision) to be adopted.

In the dissertation is paid special attention to the category of judicial discretion. It states that the power of the court to make reasoned decisions limits the available options of discretion. Therefore, the right of the court to use discretion shall not be absolute, because in order to use it effectively, there shall be certain limits to the implementation of discretionary activities. Determining of the reasonable limits of the judicial discretion is a pledge to provide that it is exercised within the law. These limits are a necessary and mandatory feature of judicial discretion, the absence of which may lead to abuse and arbitrariness.

Taking into account the performed analysis, the definition of author of the notion of “judicial mistake” was developed. According to the author, a judicial mistake is a violation of the law determined by a competent court, which violates the rights of the participants in the trial, manifested in the adoption of an illegal judicial document by the court.

The signs of court error are divided as follows: the consequences of allowing the court to deviate from the goals and objectives of the judicial process, including the protection of human rights and freedoms; the determining by a competent court in a certain procedural order; the reasons can be both subjective and objective; the elimination by the court through a judicial document has been performed.

Another important aspect of judicial documents is their formalization. The law stipulates that the court will issue a ruling on all issues to be resolved during the trial. A ruling is a judicial document with a specific form. Rulings are made in the

form of separate acts and signed by the court. All other rulings are issued at the discretion of the court either in the above-mentioned manner or on the spot, and **this ruling is recorded in the minutes of the court session.**

However, if the court decision is not issued in the form of a separate act in accordance with the fourth part of Article 423 of the Code of Criminal Procedure, but is recorded in the minutes of the court session, it shall be difficult for the participants of the trial to receive this decision quickly. The dissertator taking into account the protection of the interests and procedural rights of the participants in the proceedings, it has been submitted in the development of the fifth part of Article 423 of the Code shall be supplemented with the following text: “At the request of the accused, the victim or their representatives, the court shall deliver the court decision to them within one day”.

In order to providing of the efficiency of the activity of the courts in the protection of human rights and freedoms, it is of great importance to give an objective assessment to it, to assess the quality of judicial documents. The dissertator taking into account this, she offers a classification of criteria for evaluating the quality of court decisions and a list of indicators that can be used for this. For instance, a discrepancy between the decision of the first instance court and the decision of the higher court may indicate the opportunity of a judicial mistake and, consequently, the low quality of the court decision. However, although it is difficult to measure, in any case, the main criterion shall be whether the court achieves the objective of protecting human rights and whether the violated human rights and freedoms are actually protected or restored.

In this dissertation is justified that the need to prepare a “Manual on the drafting of court decisions” for judges of Uzbekistan, taking into account the experience of the USA. In order to create an independent system that objectively assesses the work of judges and the quality of court decisions, it is proposed to create a commission on the quality of justice under the Supreme Council of Judges of the Republic of Uzbekistan.

Despite significant reforms in the judicial system in Uzbekistan, legal protection is currently facing a number of problems. According to the dissertator, there is a problem of obtaining free legal aid in the administration of justice. If the accused in criminal proceedings (but not the victim) is provided with a lawyer at the expense of state funds, the court participants in civil proceedings do not have such a right. The author proposed that the introducing a provision in the Civil Procedural Code that shall provide such an opportunity for the participants in the process whose rights or legal interests have been violated.

It is proposed to take measures to develop judicial control as a form of protection of rights and freedoms of citizens through courts. Such measures include the establishment of special court structures whose main task is to review cases and materials directly related to the protection of human rights and freedoms in court, and to provide the opportunity of forming a duty composition of the district court for the immediate consideration of complaints of citizens.

The power of court decisions is reflected in their mandatory execution. The practice shows that most of the court decisions are executed partially or with long

delays or not at all. Taking into account foreign experience (Netherlands, Luxembourg, Italy, Hungary, Latvia, Lithuania, Kazakhstan, Slovakia, Estonia, Ukraine) to solve this problem, it is proposed to switch to a mixed system of execution of court decisions, in which private bailiffs work as well as the public service. Executors with such a license would be able to handle simpler and more common cases where the execution process constitutes a large part of the total work volume.

Thus, improving judicial documents in the sphere of human rights protection is an independent direction of improving the mechanism of conducting court cases. The protection of human rights is provided by creating conditions for the implementation of procedural rights, by directly accepting judicial documents leading to the recognition and restoration of violated rights.

CONCLUSION

The following suggestions and recommendations, according to the results of scientific research dedicated to the comprehensive study and analysis of the theoretical and practical aspects of the role of judicial documents in the protection of human rights, were developed.

I. Scientific and theoretical conclusions:

1. The author's definition for the notion of human rights was given as follows:

"human rights are a measure (norm) of human freedom, an inseparable characteristic of a person, which is strengthened in the norms of international and state domestic law. They provide the most necessary opportunities for human development and protection of interests".

2. The definition of the notion of "judicial protection" was developed by author based on the scientific-theoretical analysis of the role of the institution of judicial protection in the mechanism of providing and protecting human rights and freedoms within the aspect of the Theory of State and Law: **judicial protection** is a type of state protection implemented by the court, which is a body of state power, and is a type of legal protection based on normative legal acts as the main form of expressing the law in the performance of the functions of state of protecting human rights.

Recognizing that judicial protection is the most effective way to provide the rights and freedoms of citizens, the legal interests of society and the state, both as state protection and as legal protection, the level of protection in the court was proposed to assess as the main indicator of the position of the judiciary in the society and the level of democratization of the society.

3. Theoretically, it was also justified that the right to be defended in court is the individual disposition of material and procedural rights as a subjective right that is realized on the basis of the right to use justice, the opportunity of using legal means, forms and methods that provide the restoration of violated rights in the course of court proceedings.

4. In order to further improvement of the theory of modern judicial protection:

- *the right to defense in court – an appeal of person to the court for protection of his rights and freedoms, as well as the set of material and procedural legal*

possibilities necessary to obtain this protection in the form of a judicial document on the restoration of rights and freedoms was defined.

- the right to appeal to the court as an integral part of the right to defense in court- the right to giving a complaint, application or any other appeal in the prescribed form and the corresponding obligation of the court to accept this complaint was scientifically justified.

It was explained that the basis for the emergence of the right to defense in court is usually the violation of another, "primary" right, and it was theoretically justified that the right to defense in court serves to protect and restore it.

These concepts serve to further improvement of the gnesological function of the Theory of State and Law.

5. In order to enrich the theory of justice, it was proposed to study the mechanism of human rights protection through the courts, as a system of institutional and functional elements, means, forms and procedures that provide the protection (protection and restoration) of human rights through justice. It was scientifically justified that the first part is a static structure, and the second is a dynamic, active part. It was recognized that when they work together can provide fully protection of rights and freedoms through the courts.

6. Judicial documents which are considered as a type of law enforcement acts in the mechanism of legal regulation, were scientifically researched within the aspect of the Theory of State and Law as a legal means of protecting human rights and freedoms.

7. In order to enrich modern legal tendencies, as a rule, judicial documents are legal written acts, the result of consideration of a legal case, and a legal fact aimed at protecting, providing or restoring human rights or freedoms has been scientifically substantiated.

It was also defined as the essence of the judicial process, the acts of any court on the satisfaction of appeals related to the violation of human rights, freedoms and legal interests.

8. The definition of the notion of judicial document was formed by author as follows:

Judicial document is an element of the organizational-legal mechanism of justice for the protection of rights and freedoms by making decisions aimed at the implementation, protection or restoration of human rights and freedoms within the aspect of constitutional, civil, economic, criminal, administrative proceedings.

9. In order to further improvement of the scientific-theoretical foundations of the Theory of State and Law, it is suggested that the implementation of normative legal acts is manifested directly in the acts of law enforcement, including judicial documents, also, the opportunity of regulating social and legal relations not regulated by normative legal acts through judicial documents are justified through practical examples.

10. It was substantiated that the weight of this type of judicial documents will increase in the future, for the first time in the scientific legal literature, the need to create the normative legal basis of this legal relationship in order to develop modern tendencies of theoretical concepts and scientific doctrines, taking into account the

presence of court decisions related to surrogate motherhood in the practice of civil courts of the Republic of Uzbekistan. It is proposed that to replace the term "blood mother" has been submitted in the development of the last section 6 of Article 207 of the Family Code of the Republic of Uzbekistan with the word "suragat mother" (HSST 2001 "gestational courier").

12. In order to further expand of the modern theory of human rights, which is researched within the aspect of the Theory of State and Law, human somatic (rights related to personality or ownership of human body (definition is ours)) judicial documents (the form of a decision, resolution, verdict, ruling and private ruling)) taken to protect rights, should be considered in terms of their functions, tasks and legal consequences, it was reasoned that it allows to see completely new aspects of judicial documents.

Foreign experience shows that such judicial documents are accepted mainly to restore some rights or confirm a right (for instance, parental rights to a child born as a result of surrogacy or artificial insemination).

13. It is justified that the courts often do not deviate from the norms of national legislation when making court decisions related to surrogate motherhood in order to develop the scientific and theoretical foundations of national legislation in Uzbekistan, critically evaluating the decision making without a logical approach to the judicial documents, in case of reference to international acts of constitutional character that strengthen the right to private life, the quality of the accepted judicial document and the main thing is that this judicial document, while solving the issue of disposal of the human body, recognizes the supremacy of human freedom.

14. In order to recognize the symbiosis of human rights and new digital technologies, the definition of the notion of "digital judicial system" was developed by author:

"Digital judicial system *is not an independent type of justice, but a specific form and method of its implementation"*. It is noted that on the theoretical grounds that ordinary and digital justice do not differ in content at all, explaining that the difference is only in its form (formalization), external, so to speak, digital shell, the issue of the role and place of electronic judicial decisions, i.e. judicial documents in providing human rights shall become more relevant.

Taking into account the fact that it is becoming a factor of modernization of the judicial system, which includes updating both the content and forms of the process of conducting court cases, the level of coverage of the population with the internet, the level of "electronic literacy" of the population and judges, and the level of the ability to use special systems are on the agenda.

15. The proposal was put forward to implement an open and transparent evaluation of the activities of judges implementing digital justice and the electronic ranking of judges using artificial intelligence in order to increase the effectiveness of human rights protection in the digital space. It was justified that the cost-effective way to implement it through programming in the form of an electronic platform.

16. The analysis of factors indicating the effectiveness of modern digital judicial system, these positive aspects were selected as follows:

a) the digitalization of justice allows to increase its universality, as well as to reduce the time of consideration of cases;

b) the digitization of justice shall further formalize court procedures, justice shall become “templated”, which corresponds to the essence of the judicial process;

c) the giving opportunity to reduce the time, labor and financial and economic costs spent on the legal process not only for the court, but also for the participants of the process;

d) the digitization requires a lot of effort to create the appropriate infrastructure, to increase the computer literacy of both the judiciary and the population.

18. The facilitating of implementation of justice on the basis of discretion, taking into account the opportunity of making an independent, relatively free court decision based on the choice of options specified in the law and created by the interpretation of legal principles and acts (analogy of law and law), a proposal was put forward to widely use the institution of judicial discretion. In addition, the definition of the notion of “judicial discretion” was developed by author:

“***Judicial discretion*** *is the activity of the court, which is carried out on the basis of the law and only within its aspect, and implies the opportunity of choosing the most optimal solution in the court case».*

It is justified that the solution to the problem of providing and protecting human rights as the highest constitutional value was based on the fact that it depends on the optimal ratio of judicial discretion and legality in the process of conducting court cases.

19. In order to the enrichment of the theoretical aspects of national legal acts, the relevant articles of the chapter entitled “the Form of a Decision” in the CPC, EPC and APC of the Republic of Uzbekistan do not reveal the essence of the concept of the form of a decision. The aspect of the research, a definition was developed based on th approach of author to the concepts of “the form of a decision”, “judicial mistake”, “quality of judicial documents”:

“The decision of court *is an important judicial document that is a legal expression of the fair resolution of the disputed issue at the court session based on the applicable constitutional norms, internationally recognized norms, national laws and based on the evidence of the case”.*

“The judicial mistake *is a violation of the law determined by a competent court, which violates the rights of the participants in the trial, manifested in the adoption of an illegal judicial document by the court”.*

The definition of ***“the quality of a judicial document*** *is a set of important features describing the level of compliance of a judicial act with the requirements established by the current legislation” was developed by author.* In other words, it is a set of certain signs that determine the level of compliance of the judicial document with the relevant “standard”.

II. Suggestions and recommendations for further improving the normative legal base:

1. The Constitutional Law “On the Constitutional Court of the Republic of Uzbekistan” stipulates that all other means of protection in court are used as a condition for accepting an appeal to the constitutional law, forcing a person to go from office to office, due to the fact that it makes it somewhat difficult to use the right to appeal to the Constitutional Court, it is proposed to change that the establishing in the law a complete list of cases in which it is considered that all other means of judicial protection have been used.

2. Article 10 of the Law “On Courts” and similar terms should be added to relevant sectoral legal acts and include the single general term “judicial document” and its definition.

3. It is proposed that the introducing a system for filling claims (complaints, applications, etc.) by online based on the analzing of the most common situations in order to improve the system of human rights protection through the courts. This allows to people without legal education submitting of electronic appeals to the court, understanding of their requirements, assessing of the cost and expediency of applying to the court, and receiving of clear instructions on restoring their violated rights. It was substantiated that the recommendation on the formation of a digital bank of the decisions of court (or judicial practice) with evidence. This makes it possible monitoring of the progress of cases in the courts, analyzing of cases of changing court decisions.

4. Taking into account the protection of the interests and the procedural rights of the participants in the trial, the fifth part of Article 423 of the Criminal Procedure Code with the following text: “At the request of the accused, the victim or their representatives, the court shall hand over the decision of court to them within one day”, should be supplemented Article 41 of the Criminal Code as follows:

“Article 4[1]. Judicial documents.

The court shall issue a ruling, a private ruling on the results of consideration of unresolved issues according to the nature of the criminal case.

The court of first instance shall issue a verdict (the verdict of acquittal or conviction) based on the merits of the case.

The court of appeal and cassation instance shall issue a ruling, an appellate verdict based on the results of the case review.”.

5. The real authority of the courts as an authority depends on the fairness, legality and justification of the judicial documents, and the level of trust and respect for the courts among the population. Therefore, legality, validity, and fairness are the requirements that all judicial documents shall meet, not only verdict and the decisions of court, but it is necessary to find expression in the procedural legislation.

6. It is recommended to submitt in the development of the section 6 of Article 176 of the EPC of the Republic of Uzbekistan entitled “Adopting a the decision of court” in the following version: *“The decision of the court shall be legal, justified and fair. It shall be based only on the evidence examined in court session”*.

7. The fourth section of Article 154 of APC of the Republic of Uzbekistan entitled “Adopting a the decision of court”, should be supplemented as follows: *“The decision of the court shall be legal, justified and fair. It should be based only on the evidence examined in court session”*.

8. It is proposed that to establish a commission on the quality of justice under the Supreme Council of Judges of the Republic of Uzbekistan, whose main task shall be introduce an independent system for objective assessment of the work of judges and the quality of court decisions.

9. In order to further improvement of the mechanisms for providing human rights, the accused person in criminal proceedings (but not the victim) is provided with a advocate at the expense of state funds, but taking into account that litigants in civil proceedings do not have such a right, to introduce a rule on providing a lawyer at the expense of the state funds to the CPC based on a written application of the victim, it is also proposed that to supplement the Civil Procedure Code with a norm specifying such an opportunity for participants whose rights or interests have been violated.

10. In Uzbekistan, it is appropriate to develop the requirements, which include the criteria of the quality of the judicial documents, in the form of a manual by the “Judicial Inspectorate for Providing the Immunity of Judges and Anti-Corruption” and use them in evaluating the professional activity of the judge.

It can be expressed roughly in the form of the following criteria:

a) the compliance of the judicial document with the requirements of the law, as well as with the requirements of the resolution of the Plenum of the Supreme Court;

b) the detailed and systematic part of the justification of the court decision;

c) the comprehensibility and clarity of the court decision;

d) the form and structure of the judicial document, as well as linguistically and grammatically correct structure;

e) the correct announcement of the decision, deliverying to all participants of the trial.

In addition, with the effective use of available electronic resources, it is possible to evaluate the criterion of the quality of the judicial document directly with the help of a special program.

11. The power of court decisions is reflected in their mandatory execution. According to legal practice, many of the court decisions are executed partially or with long delays or not at all. One of the reasons for this situation is the excessive volume of work of state enforcers of the Bureau of Compulsory Enforcement under the Procurator’s Office of the Republic of Uzbekistan. We believe that it is necessary to use a mixed system of execution of judicial document to solve this problem.

12. The partial transfer of the execution of judicial documents to the private execution system and the operation of licensed private bailiffs on the basis of the decision of the competent the commission of authority will allow to reduce the volume of enforcement work, the improving of the quality of the execution of court decisions, shorten the term, and strengthen the role of judicial documents in the protection of human rights.

13. The learning the experience of foreign countries for further improvement of the judicial system in Uzbekistan. For instance, we have administrative courts, just like in France, Germany, Greece and Italy. Additionally, the practice of labor dispute courts leads to the opinion that such courts can be established in our country. Court decisions on the protection and restoration of labor rights should be made as quickly and reasonably as possible, which shall be much easier if such specialized courts are in place. According to Article 2 of the Law of the Republic of Uzbekistan "On Courts", specialization of courts can be carried out in the Republic of Uzbekistan according to the categories of cases Based on the resources available to us, judges can be specialized, not courts.

14. In order to strengthen the role of judicial documents as a result of justice in the protection of human rights, the draft and concept of the Law of the Republic of Uzbekistan "On the Procedure for Using Information on Court Activities" was developed and submitted to the Committee on Combating Corruption and Judicial Issues of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan.

Adoption of the draft law serves purposes as follows:

- to strengthen the rules of operation of the single system that provides the use of judicial documents in legal acts;
- to increase trust in the judicial system, to increase legal literacy of the population and to eliminate the consequences of legal nihilism, public awareness of the personnel policy of the courts, including the selection and appointment of judicial candidates;
- to increase the transparency of court decisions and to reduce abuses in court, to regulate relations between courts and the media in order to objectively cover the activities of courts;
- to develop legal science in Uzbekistan, because judicial practice becomes the object of a more detailed analysis of scientists;
- to simplify keeping court statistics;
- to improve the unified information system of the courts, which provides the possibility of electronic communication of the parties with the court via the Internet, the opportunity of using case materials, information on the status of the execution of court decisions, etc.

НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ТАШКЕНТСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ ЮРИДИЧЕСКОМ УНИВЕРСИТЕТЕ

ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

ПУЛАТОВА НОДИРАХОН СОБИРЖОНОВНА

УСИЛЕНИЕ РОЛИ СУДЕБНЫХ ДОКУМЕНТОВ В ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

12.00.01 - Теория и история государства и права.
История правовых учений

АВТОРЕФЕРАТ диссертации доктора юридических наук

Ташкент - 2022

Тема докторской диссертации зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Кабинете Министров Республики Узбекистан под номером B2020.4.Dsc/Yu149 .

Диссертация выполнена в Ташкентском государственном юридическом университете.

Автореферат диссертации размещен на трех языках (узбекский, английский, русский (резюме)) на сайте Научного совета (www.tsul.uz) и на Информационно-образовательном портале " ZiyoNET» (www.ziyonet.uz).

Научный руководитель:	**Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна,** доктор юридических наук, профессор
Официальные оппоненты:	**Рахимов Фахри Хайдарович**, доктор юридических наук, профессор
	Хамраев Анвар Ахмадалиевич доктор юридических наук, профессор
	Мухитдинова Фарруха Фахриддинова доктор юридических наук
Ведущая организация:	**Каракалпакский государственный университет им. Бердаха**

Защита диссертации состоится 23 сентября 2022 года в 14:00 часов на заседании Научного совета DSc.07/30.12.2019.Yu.22.02 при Ташкентском государственном юридическом университете (Адрес: 100047, г.Ташкент, ул.Сайилгох, 35. Тел.: (99871) 233-66-36, факс: (99871) 233-37-48, e-mail: info@tsul.uz).

С диссертацией можно ознакомиться в Информационно-ресурсном центре Ташкентского государственного юридического университета (зарегистрирован за №1051). (Адрес: 100047, г.Ташкент, улица А.Темура, 13. Тел.: (99871) 233-66-36).

Автореферат диссертации разослан «8» сентября 2022 года.

(протокол реестра №5 от «8» сентября 2022 года).

Р.Р.Хакимов
Председатель Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

Б.А.Нариманов
Секретарь Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент

И.Р.Беков
Председатель научного семинара при Научном совете по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация диссертации докторской (DSc))

Цель исследования состоит в комплексном изучении и анализе роли судебных актов в защите прав личности, разработке предложений и рекомендаций по совершенствованию механизма судебной защиты и повышению эффективности правозащитных судебных решений.

Объект исследования составляют совокупность общественных отношений, складывающихся в судебной деятельности, и в особенности – принятия судебных документов, направленных на защиту прав и свобод человека.

Научная новизна исследования:

обосновано, что для совершенствования порядка ведения дел в судах необходимо внесение дополнения в Экономический процессуальный кодекс Республики Узбекистан о том, судебные акты могут быть сформированы в виде электронного документа с использованием информационной системы;

обоснован вывод о том, что в ходе судопроизводства для обеспечения прав его участников копии искового заявления и приложенных к нему документов могут быть направлены ответчику и третьим лицам в электронном виде через информационную систему;

обосновано положение о том, что в ходе защиты потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного процесса одной из мер их безопасности являются обеспечение конфиденциальности сведений о защищаемом лице;

обоснована необходимость закрепления правила о том, что для защиты прав личности судья имеет право получать на безвозмездной основе из информационных систем государственных органов, а также иных организаций без письменного согласия граждан сведения, содержащие персональные данные, необходимые для осуществления правосудия;

обосновано, что судья имеет право принимать участие в формировании органов судейского сообщества и участвовать в их деятельности.

Внедрение результатов исследования. На основе научных результатов исследования вопросов совершенствования законодательства в части судебной защиты прав человека и соответствующих судебных актов:

предложение о том, что для совершенствования порядка ведения дел в судах необходимо внести дополнение в Экономический процессуальный кодекс Республики Узбекистан нормы, согласно которой судебные акты могут быть сформированы в виде электронного документа с использованием информационной системы нашло реализацию в части первой ст. 4 Закона Республики Узбекистан № ЗРУ-607от 10 марта 2020 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан в связи с совершенствованием порядка ведения дел в судах» (Справка Комитета по противодействию коррупции и судебно-правовым вопросам Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан 15 декабря 2020 года). Внедрение данного предложения служит защите прав граждан путем упрощения порядка принятия судебных актов,

способствующего реализации права участников судебного процесса на доступ к судебным актам;

предложение о законодательном закреплении возможности направления копии искового заявления и приложенных к нему документов ответчику и третьим лицам в электронном виде через информационную систему нашло реализацию в части третьей ст. 4 Закона Республики Узбекистан № ЗРУ-607 от 10 марта 2020 года «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан в связи с совершенствованием порядка ведения дел в судах» (Справка Комитета по противодействию коррупции и судебно-правовым вопросам Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан 15 декабря 2020 года). Внедрение данного предложения служит укреплению прав граждан на доступ к правосудию и усилению защиты прав участников судопроизводства;

предложение о законодательном закреплении в качестве меры безопасности требования об обеспечении конфиденциальности сведений о защищаемом лице нашло реализацию в части первой ст. 6 Закона Республики Узбекистан № ЗРУ-515 от 14 января 2019 года «О защите потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного процесса» (Справка Комитета по судебно-правовым вопросам и противодействию коррупции Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан № 36 от 19 ноября 2021 года). Внедрение данного предложения служит обеспечению безопасности и защиты прав потерпевших, свидетелей и иных участников уголовного процесса;

предложение о закреплении правила о том, что для защиты прав личности судья имеет право получать на безвозмездной основе из информационных систем государственных органов, а также иных организаций без письменного согласия граждан сведения, содержащие персональные данные, необходимые для осуществления правосудия, нашло реализацию в абзаце четвертом части первой ст. 61 Закона Республики Узбекистан № ЗРУ-515 от 28 июля 2019 года «О судах» (Справка Комитета по судебно-правовым вопросам и противодействию коррупции Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан № 36 от 19 ноября 2021 года). Внедрение в законодательство указанного предложения служит расширению полномочий судьи по полному обеспечению прав человека в процессе судопроизводства;

предложение о том, что судья имеет право принимать участие в формировании органов судейского сообщества и участвовать в их деятельности нашло реализацию в абзаце пятом части первой ст. 61 Закона Республики Узбекистан № ЗРУ-515 от 28 июля 2019 года «О судах» (Справка Комитета по судебно-правовым вопросам и противодействию коррупции Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан № 36 от 19 ноября 2021 года). Внедрение в законодательство данной нормы служит более широкому использованию возможностей судьи в процессе обеспечения прав человека посредством судейских формирований;

теоретические выводы и другие результаты иисследования внедрены в учебный процесс Ташкентского государственного юридического университета, как головного учебного заведения в сфере юриспруденции,

при чтении лекций и проведении иных занятий по дисциплинам “Правоприменительные акты” и “Юридическая техника” (Справка-акт ТГЮУ от 15 декабря 2020 года).

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, четырех глав, заключения, списка использованной литературы и приложений. Объем диссертации составляет 260 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I бўлим (I часть; I part)

1. Пулатова Н.С. Ҳуқуқий тартибга солиш механизмида суд ҳужжатларининг роли. Монография. – Тошкент: Ўзбекистон Республикаси ДХХ Академияси, 2020. –144 б.

2. Пулатова Н.С. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда суд ҳужжатларининг ролини кучайтириш. Монография. – Тошкент: Амир Темур номидаги Ўзбекистон Республикаси ДХХ Академияси, 2021. – 262 б.

3. Пулатова Н.С. Юридическая сущност правоприменения, считающегося средством обеспечения прав человека. “Фундаменталные основы инновационного развития науки и образования”. Монография. Коллектив авторов – Пенза:МЦНС «Наука и Просвещение». 2020. – 214 с. (ИСБН 978-5-00159-424-6).

4. Пулатова Н.С. Адолатли суд ҳужжатларининг қабул қилинишини таъминлашда ҳуқуқий онгнинг ўрни // Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили. – Ташкент, 2014. – №3-4. – Б.7-9.

5. Пулатова Н.С. Суд-ҳуқуқ ислоҳотлари: E-sud – электрон судлов тизимининг афзалликлари: тажриба ва амалиёт // Қорақалпоқ давлат университети Ахборотномаси. – Нукус, 2015. – №3. – Б.99-104. (ISSN 2010-9075).

6. Пулатова Н.С. The Role of Judicial Acts in Protection of Human Rights in the “Hidoya”Writing // Ижтимоий фикр. Инсон ҳуқуқлари. – Тошкент, 2016. №3. – Б. 138-141. (ISSN 2091-5241).

7. Пулатова Н.С.Strengthening the role of judicial documents in the protection of human rights // Демократлаштириш ва инсон ҳуқуқлари. – Тошкент, 2020. – №4. – Б.100-104

8. Pulatova N.S. Providing human rights in society`s development - our highest goal // Society and innovations. – in Science, 2020. Issue-1,№02. p.64-72 / (ISSN 2181-1415). https://inscience.uz/index.php/socinov/index (Impact Factor SJIF = 5.119).

9. Pulatova N.S. Issues related to modernization and introduction of innovative technologies in the judicial and legal system of Uzbekistan // -DOI: 10.31618/ESU.2413-9335.2020.10.73.p.47-52/(ISSN 2411-6467) https://euroasia-science.ru/zhurnaly/evrazijskij-soyuz-uchenyx-73/ (Impact Factor = 1.44).

10. Pulatova N.S. The philosophical, ethical and political-legal status of human rights notion // Problems of modern science and education 2020. № 3 (148). p.41-44/ (ISSN 2304–2338). https://cyberleninka.ru/article/n/the-philosophical-ethical-and-political-legal-status-of-human-rights-notion/(Impact Factor = 1.72).

11. Пулатова Н.С. Ўзбекистон суд-ҳуқуқ тизимида инновацион технологияларни жорий этишнинг айрим долзарб масалалари // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги – ЎзА Илм-фан бўлими (электрон журнал) 2020-йил, август сони. – Б. 121-131.

12. Пулатова Н.С. Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини суд орқали ҳимоялашда халқаро-ҳуқуқий асос ва стандартлар//Ҳуқуқ ва бурч. –Тошкент, 2021. – №9. – Б.58-63.

13. Пулатова Н.С. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда электрон одил судлов ва суд ҳужжатлари //Юрист ахборотномаси. – Тошкент, 2021. – №5(1). – Б.118-127.

14. Пулатова Н.С. Этапы развития и эволюция судебной защиты а обеспечении прав человека в Узбекистане // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги – ЎзА Илм-фан бўлими (электрон журнал). – Тошкент, 2021 йил, декабр сони. – Б. 111-123.

15. Пулатова Н.С. Суд ҳужжатлари самарадорлигини таъминлаш зарурати//Ҳуқуқ ва бурч. –Тошкент, 2021. – №11. – Б.52-59.

16. Пулатова Н.С. Суд ҳокимияти ва суд фаолиятида ахборот коммуникация технологияларидан фойдаланиш // “Давлат бошқаруви органлари фаолиятини информацион ва ҳуқуқий таъминлаш” мавзусидаги илмий семинар материаллари тўплами. – Тошкент: ТДЮУ, 2014. – Б. 146-149.

17. Пулатова Н.С. Юридик кадрларни тайёрлашда суд ҳужжатларини ўрганишнинг аҳамияти // Республикада юқори малакали юридик кадрлар тайёрлашнинг долзарб масалалари мавзусидаги Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Ташкент, 2015. – Б. 279-282.

18. Pulatova N. Problems of studying and improving the concept and categories of legal means // «Национальная правовая система Республики Таджикистан и стран СНГ: анализ тенденций и перспектив развития» VIII Международной научно-практической конференции:Российско-Таджикский (Славянский) университет, 2020. – С.567-570.

19. Пулатова Н.С. Законност, обоснованност и справедливост судебных решений как гарант защиты прав человека //Актуалні проблеми криміналного процесу та криміналістики. Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 29 жовтня 2021 р.). – С.294-297

II бўлим (II часть; II part)

20. Пулатова Н.С. Суд ҳужжатларининг турлари ва функционал тавсифи // Жамият ва ҳуқуқ. – Тошкент: ТДЮУ, 2014. – №2. – Б. 69-71.

21. Пулатова Н.С. Суд ҳужжатлари орқали инсон ҳуқуқларини таъминлашда ҳуқуқий онгнинг ўрни // “Соғлом ва баркамол авлодни

шакллантиришнинг қонунчилик асосларини такомиллаштириш” мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент: ТДЮУ, 2014. – Б. 99-101.

22. Пулатова Н.С. Кексаларни ижтимоий ҳимоялаш тизимини такомиллаштириш масалалари миллий ва хорижий тажриба // “Кексаларни жамиятимизда миллий маънавият, тинчлик, тотувлик ва барқарорлик муҳитини мустаҳкамлашга қўшган бебаҳо ҳиссаси давлат ва жамият эътирофида” мавзусидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Андижон, 2015. – Б. 26-28.

23. Пулатова Н.С. “Ал-Ҳидоя” асарида инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда суд ҳужжатларининг роли // Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, инсон ҳуқуқлари ва халқаро ҳуқуқ. Илмий мақолалари тўплами. – Тошкент: ТДЮУ, 2015. – Б. 86-89.

24. Пулатова Н.С. Глобаллашув жараёнида инсон ҳуқуқлари моҳиятини тушуниш билан боғлиқ айрим муаммолар // “Конституцион ислоҳотлар: давлат бошқарув соҳасини модернизатсия қилишнинг ҳуқуқий асоси” мавзусидаги Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Андижон, 2016. – Б. 225-227.

25. Пулатова Н.С. Ўзбекистон Республикасида оила институтининг ҳуқуқий ҳимояланганлиги // Оила институтини янада такомиллаштиришнинг долзарб вазифалари мавзусидаги Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Тошкент, 2016. – Б. 117-120.

26. Пулатова Н. Pulatova N. Concept and types of judicial acts // International scientific conference. July 22-25, 2015 Tokyo, Japan,-P. 32-33.http:// doi.org/8d9.

27. Пулатова Н.С. Глобаллашув жараёнида Ўзбекистонда инсоннинг соматик ҳуқуқларини таъминлаш билан боғлиқ айрим масалалар// «Глобаллашув шароитида Ўзбекистонда инновацион ғояларнинг ҳуқуқий, иқтисодий, ижтимоий-фалсафий, таълимий йўналишларининг ривожланиш истиқболлари» мавзусидаги Республика онлайн анжумани материаллар тўплами. – Тошкент: Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги, (2020 йил 7 май) – Б. 90-95.

28. Пулатова Н.С. Ўзбекистон Республикасида соматик ҳуқуқларни ҳуқуқий тан олишнинг долзарб ва муаммоли масалалари // “Илм ва маданият ёш олим ва етакчилар нигоҳида” мавзусида ўтказиладиган иккинчи халқаро илмий-амалий онлайн конференция материаллари тўплами. – Қўқон, 2020. – Б.55-58.

Автореферат ТДЮУ «Юридик фанлар Ахборотномаси» журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилиб, ўзбек, инглиз ва рус тилларидаги матнлар ўзаро мувофиқлаштирилди.

Босишга рухсат этилди: 09.09.2022
Бичими: 60x84 1/8 «Times New Roman»
гарнитурада рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табоғи 4,3. Адади: 100. Буюртма: № 71

100060, Тошкент, Я. Ғуломов кўчаси, 74.
Тел.: +998 90 9722279, www.tiraj.uz

«TOP IMAGE MEDIA»
босмахонасида чоп этилди.